

Cvetler, Jiří

Český a slovenský podíl na poznávání zákoníku cara Štěpána Dušana

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy. II.* Hejl, František (editor); Kolečka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, pp. 95-145

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121265>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J I Ř Í C V E T L E R

ČESKÝ A SLOVENSKÝ PODÍL NA POZNÁVÁNÍ ZÁKONÍKU CARA ŠTĚPÁNA DUŠANA

V monografii o starobylém ústavu českého feudálního práva¹ řešil Václav Vaněček problém, na který narazili i badatelé, kteří se zabývali studiem Zákoníku srbského cara Štěpána Dušana (dále jen Dz), a který pro srbské feudální právo dodnes není rozřešen s výsledky uznávanými s obecným souhlasem.² Jak lze soudit z odborné literatury, není srbským a jiným badatelům zmíněná Vaněčkova práce známa, ačkoli již P. J. Šafařík³ ukazoval na souvislost mezi „uzdáním“ Dušanova zákoníku⁴ a mezi „vdáním“ českého práva i jiných práv slovanských. Není účelem tohoto příspěvku řešit skutečné či jen domnělé vztahy obou institucí, srbského „uzdání“ a českého „vdání“, protože by to vyžadovalo srovnávání také jiných právních řádů, kde se podobné instituce vyskytují. Zde lze jen podotknout, že také v jiných slovanských právech se setkáváme s institucí podobnou názvem a asi i obsahem, a že znalost Vaněčkových výsledků mohla by pomoci k řešení i tam.

Cílem tohoto příspěvku je ukázat, jak se spolu s učením zejména ruskými a srbskými věnovali představitelé české vědy včetně Slováků P. J. Šafaříka poznávání Dz. Po stručném přehledu obecného studia Dz a jeho významu bude vyložen tento náš podíl v jednotlivých formách, a to v práci objevené, v činnosti ediční, ve studiích monografických i povšechných či okrajových. Tyto formy se nezdá prolínají, takže právě načrtnuté rozřazení nemůže být provedeno důsledně, ale slouží toliko snažšímu uchopení látky. Také nebylo možné pouštět se do samostatného řešení nejednoho problému, z nichž s některým si nevědí rady ani ti, kdo věnovali zkoumání Dz celoživotní práci. V takových případech nezbylo než spokojit se s upozorněním na poslední stav otázky.

¹ Záhada Vdání“, 1942, sr. dále str. 120.

² Nikola Radojčić, * Zakonik cara Stefana Dušana, Beograd 1960. Připomínka: publikace tištěné azbukou jsou v tomto příspěvku při prvním uvedení označeny hvězdičkou.

³ „O vzdání“, časopis českého Musea, 18 (1844) 384—399, sr. dále str. 128 n.

DUŠANŮV ZÁKONÍK A OVZDUŠÍ JEHO POZNÁVÁNÍ V 19. STOLETÍ

Z obecně známých příčin dochází ve 14. stol. v některých evropských státech k pokusům kodifikovat dosavadní právo obyčejové. Kdežto např. v českém státě se tento pokus Karla IV. nezdařil, v srbském státě cara Štěpána Dušana (1336–1355) došlo k uzákonění souboru právních norem na dvou sněmech (r. 1349 a 1354) za účasti a výslovného souhlasu církevních i světských feudálů. Za tento výsledek děkuje však srbský stát kromě obecnějších příčin ještě jedné zvláštní. Bylo jí připojení některých podstatných částí byzantského území, které získal Dušan válečnými výboji. Naskytla se tak vhodná příležitost, jak využít nutnosti, aby došlo k jednotnému právnímu řádu, společnému původnímu Srbsku i nově získaným územím, k sepsání srbského práva obyčejového, aby bylo v souladu s právem byzantským, tam platným.

Došlo k tomu, jak novější bádání prokázalo a starší zčásti již předpokládalo, obsáhlou recepcí byzantského práva. Tím není řečeno, že by se v kodifikaci bylo ztratilo staré právo srbské. Srbská společnost byla značně rozdílná od byzantské a i nové předpisy musily brát zřetel na tuto odlišnou povahu.⁵ Ale Srbové poznali již dříve některé zásady byzantského práva a jiné z něho přímo recipovali, pročež nově uzákoněný soubor, Zákoník cara Štěpána Dušana, obírá se jen některými právními oblastmi, hlavně právem veřejným, státním a trestním.

Spolu s oněmi mimo Dz platnými a nesporně byzantskými předpisy je Dz neobyčejně cenným pramenem nejen právním, nýbrž i pro poznání ekonomických a mimoprávních společenských vztahů feudálního Srbska 14. stol. Podobně jako jinde měla kodifikace i ve starém Srbsku především stvrdit dosavadní pravidla, podle nichž feudálové vykořisťovali poddané, a umožnit tak dokonalejší využití závislosti obyvatelstva.

Ztráta srbské samostatnosti v polovině 15. stol. a osmanská nadvláda byly příčinami, proč v pozdějších dobách zanikla v odborných kruzích historiků známost o Dz, tomto evidentním důkazu vysoké srbské státnosti. Shodou okolností připadly první novodobé zmínky o něm a pak jeho uveřejnění, byť na základě velice nedokonalého rukopisu, do počátku 19. stol. Byla to doba, kterou signalizovalo romantické hnutí, jež ovládlo také pokud jde o historické prameny, téměř první dvě třetiny onoho století. Zvláště právněhistorická věda nechala se zásadně vést tímto směrem, hledajíc v pramenech — které druhy byly pro její potřebu vyráběny — především potvrzení nebo aspoň ověření některých apriorních představ. Týkaly se primitivní společnosti, kde nebylo třídních rozporů, pramenících z vykořisťování, kde vládla rovnost a prostý, přírodní a původní život.

vlivem Rousseaua, Herdera a jejich následovníků, v právní historiografii zejména Savignyho, obracela se odborná i obecná pozornost zvláště k těm památkám, ve kterých bylo lze shledat znaky onoho prvotního stavu

⁴ Uváděného dále zpravidla zkratkou „Dz“.

⁵ Sr. M. Kostrenčić, * Glasnik Srpske akademije nauka, 1 (1949) 345–346.

společnosti. Pro slovanské badatele mělo pátrání po stopách takto představovaného dávnověku ještě další smysl. Mělo ukázat, že na rozdíl od Germánů i jiných etnik Slované měli svou demokracii, volnost, rovnost a jiné přednosti,⁶ které je opravňovaly, aby se domáhali spravedlivějšího postavení i v Evropě 19. století,⁷ kde s výjimkou Rusů byli považováni za obyvatelstvo nižšího řádu, dávno ztrativší svou samostatnost. Ony ctnosti však ve skutečnosti nebyly vlastní Slovanům, nýbrž byly postulovány oněmi badateli i politiky pro společnost současnou, zřejmě vlivem Francouzské buržoazní revoluce, jejího zvrácení v napoleonskou autokracii a celoevropskou reakci.

První zprávu, která pronikla o Dz do učeného světa, uveřejnil r. 1794 srbský historik Jovan R a j i ć. Byla velmi stručná a značně neurčitá.⁸ Byla nedlouho nato doplněna v dalším dílu jeho spisu otištěním celého rukopisu Dz⁹ a tento rukopis německy přeložil a vydal Johann Christian E n g e l.¹⁰ Jakkoli nezaručený byl rukopis a neumělý překlad, znamenalo to otevření cesty k dalšímu pátrání po lepších rukopisech a k snahám o dokonalejší edice.

E n g l ů v překlad neunikl pozornosti Josefa D o b r o v s k é h o.¹¹ Bystře vystihl jeho význam jako „velmi cenného kusu“, opravil datování vzniku Dz¹² a charakterizoval E n g l ů v překlad, uznávaje v tom směru odvalu i skromnost překladatelovu, píše jako pokusný. K věci se však již nevrátil, to zůstalo teprve na P. J. Šafaříkovi.

Zanedlouho mohl se však o Dz dočíst i prostý český čtenář. Jen o něco později¹³ vydal Václav H a n k a skromnou knížku s názvem „Krátká Historie Slovanských Národů starých časů“. Byl to, jak v podtitulu názvu uvedeno, volný překlad proslulého tehdy spisu Christiana Friedricha R ü h s e o dějinách evropského středověku.¹⁴ R ü h s o v y názory, podobné jako jeho známější současníka Heinricha L u d e n a, byly plně ovládnuty první romantickou vlnou. Ze zmíněné knížky se čtenář dovídal, že Štěpán „vydal zákon r. 1349, který v památkách prostředního věku znamenit jest, vznášít se v něm skrz naskrz nejslechetnější a nejmilostivější duch“.¹⁵ Doklady této domnělé tendence jsou dále vypočítávány s odvoláním na E n g l a a R a j i ć e. H a n k o v u ovlivňování české myslí romantickými superlativy však nestačil Dz ani R ü h s o v a chvalořeč. Místo předmluvy k té knížce přeložil a uveřejnil tam ještě známou Herderovu charakteristiku Slovanů.

H a n k o v u nadšení nelze se divit. Vždyť i příslušníci neslovanských

⁶ Sr. Fr. Kutnar, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, I., 1973, 145.

⁷ Sr. dopis P. J. Šafaříka Fr. Palackému z Jenu 22. IV. 1817, V. B e c h y ň o v á - Z. H a u p t o v á, Korespondence P. J. Šafaříka s Fr. Palackým, 1961, č. 1.

⁸ V II. svazku, str. 646 spisu * Istorija raznych slavenskich narodov najpače Bolgar, Chorvatov i Serbov, 1794, uvádí se zmínka o Dz jen jako pověst.

⁹ Ve IV. svazku, str. 242–270, 1795, resp. 254–284 druhého vydání z 1823.

¹⁰ „Geschichte von Serwien und Bosnien etc.“ in „Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer, 3. Teil, Halle 1801, 293: úvod, 294–310: překlad.

¹¹ „Slovanka“, 1814, Bücheranzeigen, 210, 211: Serbica.

¹² Místo chybného „roku světa 6737“ na 6837.

¹³ 1818, Praha, 186 stran.

¹⁴ Handbuch der Geschichte des Mittelalters, Berlin 1817.

¹⁵ H a n k a, uv. spis, 131.

národů byli uneseni „duchem Dz“, jedni v původních spisech, tak kromě R ü h s e později Benjamin K á l l a y,¹⁶ jiní jako jeho překladatelé, tak Ami B o u é.¹⁷ Slovanům pak dokazoval Dz, že jejich přítomnost předcházela minulost, v níž jejich skutky svědčí o podstatně větším významu, a jeho interpreti neváhali toho využívat k věštění nové epochy v dějinách slovanských národů. Pokud šlo o Srby, byl tu ještě zvláštní důvod k zájmu o Dz.¹⁸ Bylo to opět nastolení tzv. „orientální otázky“ před evropské veřejné mínění. To sledovalo se zvýšeným zájmem vše, co se týkalo přijatelnějšího uspořádání jejich podmínek, směřujících k obnovení jejich samostatnosti. Proslulý, již tehdy významný německý historik Leopold R a n k e¹⁹ věnoval Srbům dílo „Serbische Revolution“,²⁰ vzešlé za spolupráce s Vukem Stefanovićem Karadžićem, které mělo nejen odborné, ale i politické aspirace.²¹

Byl to jeden z hlasů, ozývajících se proti reakční politice Svaté aliance, z hlasů, v nichž se mísilo dědictví Francouzské revoluce s Rousseauovými představami o vztahu lidu k státu. Byli to zvláště němečtí politici i vědečtí představitelé, vystupovavší v době tzv. Osvobozovacích válek a protinapoleonské koalice, kteří se snažili působit hesly o původní společnosti na přesvědčení o nutnosti reformem politického zřízení evropských států po Vídeňském kongresu. Jedním z nich, z těchto „teoretiků“ buržoazního hnutí v době od Vídeňského kongresu do Červencové revoluce r. 1830,²² byl Heinrich L u d e n, profesor dějin na universitě v Jeně.²³ Mezi jeho posluchači byli i mladí Slováci, Pavel Josef Šafařík a Jan Blahoslav Benedicti, kteří tehdy jako uherští státní příslušníci a evangelíci, jediní z habsburské monarchie směli studovat na německých universitách.²⁴ Souhlasné zprávy líčí Ludena podmanivou učitelskou osobnost,²⁵ zejména také Benedicti.²⁶

Protože Luden přednášel o základech dějepisu, musil jeho přednášky poslouchat každý student toho oboru, a tak jeho nové pojetí lidu, státu a moci nutně ovlivňovalo studium i pozdější názory posluchačů. Luden jim vštěpoval v paměť, že „Německo ztratilo svou nezávislost, protože lidé ztratili smysl pro dějiny vlasti“. ²⁷ Bylo by tedy celkem přirozené, kdyby

¹⁶ A szerbek története, 1877, Istorija srpskog naroda, přel. G. Vitković, Beograd 1882, zvl. 63.

¹⁷ La Turquie d'Europe, II, 1840, 426–441, mně nedostupné.

¹⁸ K souvislosti zájmu o Dz s osudy Srbů sr. N. Radojčić, uv. spis, 36–37.

¹⁹ Sr. Helmut Berding, Leopold von Ranke, in H. U. Wehler, Deutsche Historiker. I. Göttingen 1971, 7–24.

²⁰ Poprvé 1829, další vydání i překlady.

²¹ Sr. Hermann Oncken, Aus Rankes Frühzeit, Gotha 1922, zvl. 73.

²² Tak Friedrich Engels, cit. Karlem Obermannem, Deutsche Geschichtswissenschaft, 97, pozn. 12.

²³ O Ludenovi z marxistických pozic: Karl Obermann, „Heinrich Luden“ in „Die deutsche Geschichtswissenschaft vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Reichseinigung von oben“, hgg. von J. Streisand, Berlin 1963, 93–104.

²⁴ Konstantin Jireček, Pavel Josef Šafařík mezi Jihoslovany, in „Osvěta“, 25 (1895) 399; dále jen „Osvěta“. Sr. Karel Paul, Pavel Josef Šafařík, 1961, 30–35.

²⁵ Obermann, uv. článek, 95, 99.

²⁶ Dopis Jana Blahoslava Benedictiho z Jeny, 1817 Fr. Palackému, V. J. Nováček, Fr. Palackého korespondence III, č. 8, cit. J. Fischer, Myšlenka a dílo Fr. Palackého, II, 1927, 84, 85.

²⁷ H. Luden, Einige Worte über das Studium der vaterländischen Geschichte. Jena 1810, 3–5, cit. podle Obermanna, 95.

Ludenovo romantické předvádění minulosti zanechalo spolu s dalšími vlivy jenského ovzduší trvalé stopy i u jeho slovenských žáků včetně P. J. Šafaříka. Šafařík bývá také počítán k představitelům romantismu. Nemohu o tom vyslovit vlastního soudu, protože k tomu nestačí prozkoumat jeho práci na Dz. Ale toto zkoumání svědčí spíše názoru již vyslovenému,²⁸ podle něhož Šafařík v leccčems setrvává na pozicích Dobrovského kriticizmu. Nepochybně na něho působili zástupci historické romantické vědy, ať Ignacy Rakowiecki, ať Wacław Maciejowski, ale jen po jistou mez, která byla nepřekročitelně dána Šafaříkovým smyslem pro reálnost v pohlížení do minulosti, a který se uplatňuje hlavně v jeho pracovní metodě.

Sotva však lze popřít romantické impulsy a stimuly v Šafaříkově snaze podat Slovanstvu obraz jeho minulosti. Když ho do Nového Sadu došel výtisk R a k o w i e c k é h o Ruské pravdy,²⁹ hlásil Janu Kollárovi o tomto typickém výtvoru polského romantismu, že „co je živ, nižádné dílo slovenské³⁰ srdce jeho tak neoblažilo jako toto“, a sliboval, že „z této bohaté studnice na potom čerpati bude hojně a obrátí to i k našemu užitku“.³¹ Jindy je uchvácen představou, že na základě listin, které objevil, „králové a knížata povstanou z mrtvých, o nichž se nám ani nesnívalo, jejichž ani jen jména jsme posavad neznali!“³² Převzal také do „Geschichte der slawischen Sprache“ R ü h s o v u romantickou představu o „ušlechtilém a mírném duchu lidskosti“, který vane z Dz.³³ Na Kollárův dotaz, co soudí o „Libušině soudu“, odpovídá, že tento pramen pokládá za *ryzí zlato* a že „nebožtík Dobrovský by lépe byl učinil, kdyby se o *vysvětlení* tohoto klenotu byl přičinil, nikoli o jeho podvrácení“.³⁴

Ale ona snaha směřuje k co možná spolehlivému poznání skutečných linií obrazu Slovanstva, prostých zkrášlujících přibarvení, a především k opatření co největšího počtu pramenných památek. Šafařík odmítá „nynější modný romantismus“, vítaje překlady antických klasiků, jimiž a nikoli oním by získala naše literatura.³⁵ Závažnější než tento dost nahodile pronesený úsudek, jsou jeho rozpaky nad pozdějšími pracemi Maciejowského, jež vyúsťují přes trvajicí přátelství v jejich odsouzení.

²⁸ J. Marek. K Šafaříkovu místu v dějinách naší historiografie, in Odkaz P. J. Šafaříka (Slovanské štúdie VI), 1963, 31–39.

²⁹ „Prawda ruska“, 2 svazky, 1820, 1822. O jejím vlivu na tehdejší názory, zvláště na Šafaříka viz V. A. Francev, * Pol'skoje slavjanovedenije konca XVIII i pervoj četverti XIX stol., Praha 1906, 225–231.

³⁰ Šafařík užíval tehdy výrazu „slovenský“ ve smyslu „slovanský“.

³¹ Dopis z 24. V. 1823, Časopis Č. M. 47 (1873) č. 8.

³² Dopis Kollárovi, 4. X. 1832, Pozůstalost J. Kollára v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LAPNP), jehož pracovníkům děkuji i zde za cennou pomoc při tomto příspěvku.

³³ Vyd. 1826, str. 208.

³⁴ Dopis z 28. IX. 1834, LAPNP X.

³⁵ Šafařík Palackému (do Říma) 7. I. 1839, Bechyňová-Hauptová, č. 43.

ŠAFAŘÍKOVO PÁTRÁNÍ PO RUKOPISECH DUŠANOVA ZÁKONÍKU

Pravé pole činnosti orientované na hledání pramenů našel Pavel Josef Šafařík po svém přesídlení do Nového Sadu v září 1819, kde byl ustanoven ředitelem srbského pravoslavného gymnasia.¹ Dobu jeho tamního, zhruba čtrnáctiletého působení, možno označit nejen za čas prvních významných literárních prací, nýbrž i dobou jeho výprav za pramennými památkami. Pokud jde o srbské prameny nemohlo tehdy být v tomto směru pro Šafaříka výhodnějšího působiště vzhledem k blízkým klášterům v pohorí Fruška Gora, asi jen 10–15 km na jih od Nového Sadu ležícím.² Vyvažovaly je však jeho závažné stinné stránky. Plynuly z primitivnosti místních kulturních poměrů a z odříznutí od velké vědecké knihovny. Nejbližší byla v Pešti, dokonalejší a méně dostupná ve Vídni. Šafařík se sice snažil písemným stykem se slavisty různých národů, zejména s ruskými, dále s Kopitarem ve Vídni, Fr. Palackým v Praze a s Kollárem v Pešti těmto nedostatkům čelit, avšak obtíže dopravy, zejména knih, které byly dopravními výlohami neúměrně zdražovány, docházely s velikým opožděním,³ a k nimž se přidaly po potlačení polského povstání z r. 1830 i překážky politické, byly příliš veliké.

Ne-li dříve, tedy nejspozději po příchodu do Nového Sadu, uzmáhl u Šafaříka plán vydávat staré srbské prameny. Jejich sbírka měla být základem Šafaříkovy edice *Monumenta serbica*, jak k ní až mnohem později došlo.⁴ Přípravuje jednu z prvních syntetických prací, „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“, vydanou r. 1826, seznámil se Šafařík také s Dušanovým zákoníkem. Stalo se tak předně z rukopisu zvaného *Tekelijský*⁵ ve vydání *Rajićově* a překladu *Englově* i z výkladů *Rühsových*,⁶ dále však z jiného rukopisu, který shledal v knihovně novosadského gymnasia a který vydal r. 1828 *Djordje Magarašević*.

*Magarašević*⁷ byl mladý profesor gymnasia, jehož byl Šafařík ředitelem, a vydával v Pešti první srbský literární časopis „Serbske Ljetopisi“.⁸ Oba se spřátelili a podíleli se na příspěvcích do něho. Nově uveřejněný rukopis *Dz* byl rozdílný od *Tekelijského*, jediného dotud známého. *Magaraševićova* edice byla pohříchu velice nedokonalá.⁹ Nicméně měla svou cenu

¹ K Šafaříkovu pobytu v Novém Sadu sr. zvl. K. Jireček, *Osvěta*, 1895 a nově Djordje Živanović, * Šafarik u Novom Sadu „Izgnanstvo“, in „P. J. Šafarik“, *Novi Sad* 1963, 42–106.

² Sr. Jireček, *Osvěta*, 594.

³ Sr. Jireček, *Osvěta*, 959–997.

⁴ Sr. Karel Paul, Pavel Josef Šafařík, 1961, 273–276; Augustin Maťovčík, *Listy P. J. Šafarika Martinu Hamuljakovi*, *Martin* 1965, 185 pozn. 9

⁵ Maďarské „Tököly“ píši zčeštěně podle K. Jirečka a Vašici (Vajse).

⁶ Svědčí o tom místo o „duchu *Dz*“, Šafaříkem, str. 208, 209, převzaté z *Rühse*, *Handbuch*, str. 845.

⁷ O něm Jireček, *Osvěta*, 595–497, nověji Branko Magarašević, „Georgije Magarašević (1793–1830)“, *Heidelberg* 1933.

⁸ K pozdějším názvům periodika sr. Jireček, *Osvěta*, 780 pozn. 4.

⁹ V dopise Kollárovi ze 4. XII. 1828 (ČCM č. 88) stěžuje si Šafařík na „*Dz Magarašević*“

pro onu rozdílnost. Rukopis byl majetkem novosadského gymnasia a byl proto označován jako Novosadský, anebo, a později i nyní konstantně jako Rakovecký, podle kláštera, odkud pocházel. Jeho hlavní předností byla, jak se vždy lépe ukazovalo, *úplnost* proti všem později objeveným rukopisům Dz.

Nejen existence Rakoveckého rukopisu, ale i jiné okolnosti nasvědčovaly předpokladu, že se dochovaly další rukopisy Dz, možná starší nebo věrohodnější. Šafařík se proto snažil získat povolení, aby směl pátrat v kláštorech po pramenech. Za okolností ne v každém případě dostatečně známých, podařilo se mu postupně objevit a získat pro svou sbírku jistě množství pramenů nejrůznějšího druhu, duchovních i světských.¹⁰ Někdy musil Šafařík vyčkat vhodné doby k prohlídce kláštera, tak nepřítomnosti karlovického arcibiskupa Stefana Stratimirovice,¹¹ „aby mohl dostat i to, co jinak nemožné“.¹²

Šafařík nebyl první, kdo se pídil v monastýrech Srěmu či Frušky Gory po starých památkách. Před ním se o ně zajímal tehdejší archimandrita (vyšší kněz) kláštera v Šišatovci, Lukijan Mušicki, ale nedosti intenzívně,¹³ a za své cesty do jižních Uher navštívil některé kláštery ruský historik a archeolog Petr I. Köppen.¹⁴ Šafařík si byl vědom obtížnosti svého zámeru¹⁵ a o soustavnosti jeho průzkumů svědčí již první zprávy, které o tom podával svým přátelům. S otevřeností informoval o plánu svého putování po kláštorech i o jeho výsledku Martina Hamuljaka¹⁶ a ještě důvěrněji J. Kollára, když mu psal, že „nevyšťárám-li já něco, . . . nikdo na to prst nevloží“¹⁷ a později, když mu sděloval, že „opět značnou zásobu ku starožitnostem našim sebral, a to věci tak důležité, tak nové, etc., že všecko, co jsem dosavad vybádal, převyšuji“.¹⁸ O čtyři léta později svěříje Kollárovi „pod přísahou přátelskou“, že „naposledy po dlouhém namáhání na 137 cyrilických diplomů, listů atd. z XI.—XIV. stol. v jednom tmavém sklepeř uhodil“.¹⁹

S Kollárem se tak podílel o starosti, jak sebraným pramenům rozumět, protože Kollár mu byl nápomocný v opatrování pomůcek z jiných slovan-

raševičem neslychaně zpotvořený“, jenž jej dal „neumělým zákem přepsati, a opis ten vytisknouti beze všech opravení. On ten výpis ani jen nepročítal. Kolik slov, tolik omylů, celé periody vypadly, tu i tam celé řádky opětovány, zpotvořeny, slova vkládána, jichž v originálu není!“.

¹⁰ Sr. Jireček, Osvěta, 891.

¹¹ O něm Jireček, tamže, 495, 496.

¹² Šafařík Kollárovi 14. XII. 1828, LAPNP.

¹³ O něm Jireček, Osvěta, 498–501.

¹⁴ Byl to první ruský vědec, s nímž Šafařík navázal styk. Jeho cestu pro její zběžnost označil jako Schwalbenflug: dopis Kopitarovi z 3. IX. 1827, V. Burian, Šafaříkovy dopisy Slovinci Jer. Kopitarovi v letech 1826 a 1827, in „Bratislava“, 5 (1931) 329.

¹⁵ V dopise M. Hamuljakovi z 9. VII. 1826 píše o „obrovském naměření“. Maťovčík, Listy, č. 17.

¹⁶ Dopisy z 31. VIII. 1829 a 22. XI. 1829, Maťovčík, č. 68 a 69. Sr. též Augustin Maťovčík, „Martin Hamuljak (1789–1859)“, Bratislava 1971.

¹⁷ Dopis z 10. X. 1825, uvedený Jirečkem, Osvěta, 888.

¹⁸ Dopis z 27. X. 1828, ČCM č. 88.

¹⁹ Dodal, že „stalo se to s velikým nebezpečenstvím zvláště mých mně přítom pomocných přátel, a s vynaložením jejich majetku i cti na takový skutek.“ Dopis ze 4. X. 1832, LAPNP.

ských oblastí, zejména ruské, a Šafařík zamýšlel připojit k vydáním pramenů i filologický výklad a komentář.²⁰ Týkalo se to výslovně i Dz, o jehož Magaraševičově vydání se vyslovil krajně odmítavě.²¹

O svých pátráních psal Šafařík též Jerneji Kopitarovi, jenž měl na rozdíl od Kollára odbornou kompetenci. Počítal jej tehdy mezi své příznivce, a proto ani jemu neváhal napsat,²² že „v srémských a jiných klášterích vězí poklady, které nikdo (ze znalců) neviděl“. Jejich počet odhadoval na patnáct set.²³ „Člověk se však nesmí spokojit s tím, co se mu ukáže.“²⁴ O něco později psal Kopitarovi, že pro oční chorobu nemohl o prázdninách r. 1827 pracovat, ale za největší ztrátu pokládal, že nemohl prošetřit kodexy ve Srěmu.²⁵ Podrobně popisoval Šafařík své výzkumné podniky Františku Palackému:²⁶ „Po pětiletém marném namáhání poštěstilo se mi naposledy všechny překážky odstraniti a cestu sobě ku mnohým buď zavřeným nebo skrytým památkám jazyka a literatury otevřítí. Rozvzláčil jsem i ledových srdcí zdejšího vyššího katolického duchovenstva: rozkazem jeho a nařízením se všudy všechno po Slavonii, Chorvatech etc. pilně přehledává a pro mne spisuje.“ Stalo se tak z podnětu nálezů Chodošského rukopisu.²⁷

Objev tohoto dalšího, a tedy nyní třetího známého rukopisu Dušanova zákoníku měl mimořádný význam pro další vývoj jeho poznávání a studium. Učinil jej Šafařík v létě r. 1830. Tento význam je dvojitý, jednak pro věc samu, jednak z osobního Šafaříkova hlediska, a měl kladné i záporné stránky. Nutno tedy tomuto nálezů věnovat zvláštní pozornost.

Šafařík konal tehdy obvyklé průzkumy v klášterech Frušky Gory. V jednom z nich²⁸ objevil kodex,²⁹ který obsahuje několik pramenů rozličné povahy, mezi nimi Dušanův zákoník. Podařilo se mu kodex získat a nazval rukopis Dz podle zmluky o místu, kde byl popisován ze starší předlohy, tj. kláštera Chodoši, Chodošským. O důvodnosti tohoto názvu vyslovil pochybnost T. Florinskij.³⁰ Uváděl, že kontaminací dativu adjektiva čteného „chudošu“ místa správného „chudomu“ vytvořil se „znamenitý monastýr Chudoš.“³¹ Florinskij sice z ohledu na tradici ponechal i ve svých úvahách tento vžitý již název, ale podle něho klášter toho jména ve skutečnosti neexistoval. Tuto nepravdu opakovali z Florinského další badatelé, pochyboval i S. Novakovič v druhém

²⁰ Dopis Kollárovi ze 4. XI. 1828, ČČM č. 89.

²¹ Viz shora pozn. 9.

²² Dopis z 3. IX. 1827, Burian, č. 8.

²³ „Jahrbücher der Literatur“, Wien 1831, 53, Anzeigeblatt 1.

²⁴ „Hier muß man eindringen und stehlen und rauben!“ dodal v uv. dopise.

²⁵ Dopis z 28. X. 1827, Burian, č. 9.

²⁶ Dopis z 30. XII. 1831, Bechyňová-Hauptová, č. 22.

²⁷ K dalšímu sr. Karel Paul, Památky slovanského práva v pracích P. Jos. Šafaříka, Slovenská miscellanea, 1931, 44–52.

²⁸ V úvahu přicházejí Krušedol, Gerget a Remeta, kde počátkem června 1830 Šafařík pracoval. Sr. Jireček, Osvěta, 888.

²⁹ „Za jeho vyhledání a sdělení (Mitteilung v něm. orig.) k použití děkuji horlivosti svého přítele S. M.“, Šafařík, Geschichte der serbischen Literatur, 221. Šlo pravděpodobně o tehdejšího diakona Samuila Mašireviče, který Šafaříkovi opisoval a excerpoval prameny, pozdějšího biskupa a patriarchu, Tak K. Jireček, Archiv für slawische Philologie, 22 (1900) 203, dále jen AsiPh.

³⁰ * Pamjatniki zakonodatelnoj dejatelnosti Dušana itd., 1888.

³¹ Str. 202.

vydání Dz,³² Konstantin Jireček však uvedl řadu dokladů, svědčících o bývalé i současné existenci kláštera Chudoše v aradské diecézi.³³ Šafařík o něm také dobře věděl, a proto právem nazval kodex místem jeho provenience.³⁴ Přesto ještě v Soupise staroslovanských rukopisů J. Vašici-J. Vajse je uvedena smyšlenka Florinského.³⁵

Rozradostněn tímto nálezem, psal o něm Šafařík těm, jež o své práci obvykle informoval, J. Kopitarovi hned po nález, ³⁶ o něco později M. Hamuljakovi³⁷ a posléze J. Kollárovi.³⁸ Nález mu byl podnětem, aby požádal Vuka St. Karadžiće, aby působil na srbského knížete Miloše Obrenoviće na vydání oběžníku, jimž by byli vyzváni představení klášterů a duchovní správy, aby hledali ve svých knihovnách mj. Dušanův zákoník. Poučen zkušenostmi z Frušky Gory a Srěmu, dodával, že by se muselo duchovním zaručit vrácení, „jinak nic neudělají, ukryjí, zaprou“.³⁹

Zvláště významný byl Šafaříkův úsudek, kterým informoval Kopitara.⁴⁰ protože tento prima facie pojatý soud stal se základem celého dalšího Šafaříkova postoje k rukopisům Dz. „Tímto (tj. Chodošským) rukopisem“, píše Šafařík,⁴¹ „byla nyní postavena pravost zákonů (rozuměj Dušanových) mimo pochybnost, je nejkrásněji potvrzeno, co jsem jako výsledky svého bádání při překládání rukopisů (tj. Tekelijského a Rakoveckého) dříve napsal hypoteticky.“

Z těchto výsledků vyplývalo, že sice Rakovecký rukopis obsahuje pravé, staré zákony, ale interpolované, tureckými výrazy promíšené, že nadpisy článků jsou pozdějšími dodatky, že listy prvotní předlohy, z níž byl opisován, byly zpřeházeny, ale — a to se ukázalo mylným, že zákony, které v něm stojí, na konci. nepocházejí od Dušana.

Nález třetího rukopisu měl nepochybně velký význam pro studium Dz vůbec, avšak hlavně a především díky Šafaříkově autoritě. Teprve mnohem později se ukázalo, že jej Šafařík značně přecenil. Datoval jej rokem 1390 podle kritérií jazykových a paleografických. Jenže dějiny srbského jazyka nebyly tehdy ještě vědecky prozkoumány, protože nebylo dost srovnávacího materiálu. Ještě více to platilo o srovnávání písma,⁴² a zcela bylo zanedbáno kritérium diplomatické, zejména studium papíru, na němž byly rukopisy psány. Ten mívá totiž filigrány severoitalských papíren a některé označovaly jimi zvlášť papír vyvážený do osmanské říše resp. na

³² * Zakonik Stefana Dušana. 1898, str. LXXIV, LXXV.

³³ AsiPh 22, 203, 204.

³⁴ Sr. Radojčić, uv. spis.

³⁵ Opakovaná z A. J. Jacimirského. * Opisanie južno — slavjanskich i russkich rukopisej, Soupis, str. 219.

³⁶ Dopis z 24. VI. 1830, vyd. K. Paul, Neznámé dopisy P. J. Šafaříka Bart. Kopitarovi z r. 1830—1831, Časopis pro moderní filologii a literatury, 8 (1922) 195.

³⁷ Dopis z 22. VII. 1830, Maťovčik č. 77, s prosbou, aby to zatím oznámil i Kollárovi s tím, že Šafaříkovy „vynálezy“ budou brzy (tj. v Jahrbücher der Literatur) číst.

³⁸ Dopis z 22. VIII. 1830, LAPNP I, 15/21.

³⁹ Dopis z 24. VI. 1830, vyd. L. Stojanovič, * Vukova prepiska, knj. 4 (1909) č. 26.

⁴⁰ K jejich vzájemnému vztahu sr. K. Paul, Pavel Josef Šafařík a Bartoloměj Kopitar, 1938, zvl. 39, 40.

⁴¹ V dopise v pozn. 36.

⁴² Sr. Jireček, Osvěta. 891.

Balkán. Podle nich lze mnohem spolehlivěji datovat.⁴³ Tak i v případě Chodošského rukopisu nutno posunout jeho napsání asi o 150 let později.⁴⁴

Šafařík důvěřuje svému hodnocení a zcela fascinován svým objevem pokládal Chodošský rukopis za blízký době Dušanově, a tedy za „drahocenný klenot“, kdežto „posavad nám jen *pseudokodex* Dušanových zákonů znám byl“.⁴⁵ Svůj soukromě sdělený posudek o tomto rukopise opakoval Šafařík i veřejně, když vedoucí tehdy vídeňský literárněkritický časopis „Jahrbücher der Literatur“⁴⁶ přijal zprávu o něm i o obou dříve známých rukopisech.⁴⁷ Nejhůře přitom dopadl nejdříve vydaný Tekelijský, o němž se Šafařík již vůči Kopitarovi vyjádřil jako o slátanině. V „Geschichte der serbischen Literatur“ došlo jen k zновуotřštění zprávy a hodnocení z „Jahrbücher“.⁴⁸

Výmluvné svědectví, jak vysoce cenil Šafařík Chodošský rukopis, podává i jeho ostatní korespondence, ať již zpráva P. I. Koeppenovi,⁴⁹ ať zmíněný již dopis Vuku St. Karadžićovi,⁵⁰ zvláště však dopis, jímž se obrací na presidenta Ruské akademie, A. S. Šiškova.⁵¹ Motivuje v něm svou žádost, aby směl odložit své rozhodnutí, zda přijme nabízené místo v Akademii, naléhavostí svých prací na srbských rukopisech, jmenovitě na Zákomech Stefana Dušana, „jejichž pravý starý text nalezl v rukopise z r. 1390“.

Chodošský rukopis Dz byl, stejně jako tomu bylo u jiných jeho rukopisů, zachován nikoli sám o sobě, nýbrž společně s jinými prameny různého obsahu, nejen právního, ale i teologickými, astrologickými, lékařskými apod. Proto *celý* kodex, v němž se takto zachoval, označuje Šafařík jako Chodošský nebo jako Codex miscellaneus Serbicus.⁵² Mezi právními prameny je tam Dušanův zákoník na listech 86 verso až 98 recto. Při jeho popisu opakuje Šafařík své hodnocení,⁵³ zejména, že „je jasné, že Dušanův zákoník je jen rekapitulací starších nařízení a obyčejů s přidáním několika nových článků“.

Také Rakovecký čili Novosadský rukopis dochoval se společně s jinými prameny, rovněž i s právními, ale zejména s přílohou, o níž bude řeč v jiné souvislosti.⁵⁴ Tento kodex přenechalo Novosadské gymnasium Šafa-

⁴³ Tak jsou filigrány (tři půlměsíce) na kodexu Rakoveckém, sr. Vašica - Vajs, str. 51, 239, a na Šišatoveckém. Sr. též V. Mošin, Filigranologija kao pomoćna nauka, in Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, I (1934) 26 násl.

⁴⁴ Podobně Radojčić, uv. spis, 19; Vašica - Vajs, str. 218.

⁴⁵ Dopis Kollárovi z 22. VIII. 1830.

⁴⁶ 53. Band, 1831, Anzeigebblatt für Wissenschaft und Kunst, Nr. LIII, „Uebersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bei den Serben und anderen Südslawen. Sr. Karel Paul, P. J. Šafaříka příspěvky ve vídeňských Jahrbücher der Literatur, Slavia, 7 (1928–29) 940–946.

⁴⁷ Anzeigebblatt, str. 38–43.

⁴⁸ Rozdíly jsou nepatrné s výjimkou některých výrazů a míst z Tekelijského rukopisu, které Šafařík uvedl v „Jahrbücher“ na doklad ignorance starého opisovače, ale vypustil v „Geschichte“.

⁴⁹ Dopis z 10. XI. 1830, vyd. V. A. Francev, Korespondence P. J. Šafaříka I., 330, 331.

⁵⁰ Dopis v pozn. 39.

⁵¹ Dopis z 10. XI. 1830, Francev, 917.

⁵² Vašica - Vajs, Soupis č. 110, str. 212, a str. 218, 219.

⁵³ Tamže a v Geschichte der serbischen Literatur, 1865, 221, 222.

⁵⁴ Viz str. 114.

řikovi poté, co byl vydán Magaraševićem,⁵⁵ ale ukázalo se, že bude třeba dokonalejší edice.⁵⁶ Třetí kodex, obsahující rukopis Dz získal Šafařík v květnu 1831. Nálezel koncem 17. stol. představenému kláštera v Ravanici v Srbsku, odtud název: Ravanický. Srbské právní normy nejsou v něm v původním znění, ale parafrázovány.⁵⁷ Šafařík se domníval, že tato parafráze sloužila jako základ rukopisu, který byl tehdy vlastnictvím feudální uherské rodiny, ale srbské národnosti, Tököly – Tekelija v Aradu. Jak shora uvedeno, otiskl jej R a j i ć a přeložil E n g e l. Později se dostal do Národní knihovny v Budapešti.⁵⁸

Tak ze čtyř tehdy⁵⁹ známých rukopisů Dz tři byly v majetku Šafaříkově. Objevené a získané prameny, ale i knihy známé z knihoven dával Šafařík opisovat nebo je i sám opisoval. Opisovali je buď jeho žáci z novosadského gymnasia⁶⁰ nebo kopisté z profese⁶¹ či z ochoty.⁶² Šafařík srovnával opisy s prameny⁶³ a usiloval o jejich výklad. Následovalo hodnocení, a to pokud šlo o rukopisy Dz, jakmile byl Šafařík hotov s prací na nově objeveném Chodošském rukopisu. Jeho nálezem došlo totiž k důležité změně v jiné práci, kterou se od jara r. 1830 uvázal konat na Dušanově zákoníku. Konal ji zpočátku ovšem ještě na základě Rakoveckého rukopisu jako službu slovanské myšlenky pro dílo Waclawa Maciejowského.

Tento mladý polský vědec, tehdy ojedinělý představitel právní historiografie mezi Slovany,⁶⁴ studoval také na berlínské universitě, kde poslouchal i proslulého spoluzakladatele historické školy právní, Friedricha Karla Savignyho.⁶⁵ Bylo to jen po jeden či dva semestry a bylo by tedy nedooceněním jiných vlivů připisovat Savignyho učení pozdější neochvějný romantismus Maciejowského, ale jeho záměr napsat dějiny slovanského zákonodárství i dílo samo jsou nepochybně plody zásad oné právní školy.

⁵⁵ Ljetopisi, 1828, III. 44–62; IV. 31–55.

⁵⁶ Sr. pozn. 9 shora, v „Geschichte“, 225, zmírnil svůj soukromě podaný posudek a píše zde jen o „velmi četných podstatných chybách a vypuštěních, takže otisk je pro badatele zcela nepoužitelný“.

⁵⁷ Geschichte“, č. 164, str. 225.

⁵⁸ Na Magaraševićův písemný dotaz potvrdil jeho vlastník, Savva Tekelija (Sabbas Tököly), že otisk u R a j i ć e se shoduje s originálem, ale Šafařík upozorňuje, že je to „zcela neužitečná slátanina“, když byly nalezeny „staré, pravé“ zákony Dušanovy (tj. Chodošský rukopis).

⁵⁹ To jest v době, že Šafařík svůj spis „Geschichte“ psal.

⁶⁰ Tak Sergej Nikolić, studující 2. třídy humanitní, opisoval v říjnu až prosinci 1832 za Šafaříkova dozoru Rakovecký rukopis. Šafařík potvrzuje na opisu 30. XII. 1832, že srovnal opis přesně s originálem. Sr. Vašica - Vajs, str. 100 a Jireček, Osvěta, 888; o jiných opisovačích tamtéž 585.

⁶¹ Takovým byl, jak se zdá, později Nikolić, sr. Šafaříkův dopis Kollárovi z 28. IX. 1834, LAPNP I. 15/21, i jiní.

⁶² Jako byl Samuël Maširević, diakon v Karlovcích, sr. Jireček, Osvěta, 502, 503 a pozn. 29 shora.

⁶³ Bývají opatřeny Šafaříkovým přípisem „Collatum“ nebo „Collatum cum orig.“.

⁶⁴ O Maciejowském nejnověji Juliusz Bardach, Waclaw Aleksander Maciejowski i jeho współczesni, Wrocław 1971. Důležitým soupisem pramenů je Stanisław Borowski, Maciejowskiana, Wrocław 1959. Zde čerpáno z Maciejowského fondu v LAPNP. Sr. též V. A. Francev, Sborník věnovaný J. Bidlovi, 1928, 324–330 a Francevem vydanou korespondenci * Iz perepiski V. A. Macejevskago s ruskými učeny, Moskva 1901.

⁶⁵ Sr. V. A. Francev, Počátky vědecké činnosti W. A. Maciejowského, Sborník Bidlovi, 329; Bardach, Maciejowski, 57–62.

Maciejowski se původně zabýval římským právem a seznal, že v realizaci zmíněného plánu brání mu neznalost jazyků pramenů.⁶⁶ Spojil se tedy se svým školským kolegou, Andrzejem Kucharským, který měl pověst slavistického odborníka.⁶⁷ Kromě jim oběma známých polských a litevských pramenů byla to Ruská pravda, se kterou bylo nutno počítat jako s představitelkou ruské legislativní činnosti. Pokud jde o české a jihoslovanské právo, obrátil se Maciejowski na podzim r. 1829 na Václava Hanku. Vyložil mu podrobně plán vydat spis o dějinách zákonodárství slovanských národů a žádal o informace o českém o jihoslovanském právu. Hanka mu dal zprávu o českých věcech a pokud jde o srbské, poznamenal, že existuje středověká kodifikace, uveřejněná Rajičem, a místo Kollára, na něhož Maciejowski pomýšlel, doporučil mu Šafaříka.⁶⁸

Maciejowski tak učinil asi počátkem r. 1830. Šafařík dlouho váhal s odpovědí,⁶⁹ ale pak odpověděl velmi obsírným a pro věc zaujatým dopisem.⁷⁰ Rád by krásný a užitečný plán Maciejovského ze všech sil podpořoval, ale brání mu v tom nedostatek právnických znalostí i jiná přílišná zaměstnanost. Líčí dále, že z jižních Slovanů jsou to jediní Srbové, kteří měli zákoník „obvykle caru Dušanovi připisovaný, z r. 1349“. Po jeho charakteristice a popisu obou *tehdy* Šafaříkovi známých rukopisů doporučuje Maciejovskému, aby se podíval na Tekelijský, ježto jistě bude Rajičovo nebo Englovo dílo ve Varšavě. Varuje však před jeho použitím, ježto překlad obsahuje místy nesmyslné věci. Pokud jde o druhý rukopis (Rakovecký), který je spolehlivě pravý, píše Šafařík doslova: „Abych přece jen něco pro Vás udělal, chci Vám obstarat opis tohoto kodexu a doprovodit jej německým překladem a komentářem.“

Tím i práce na Rakoveckém rukopisu, započaté pro sbírku pramenů, jejíž vydání nebylo dohledné, nabyly vzhledem k tomuto slibu nového rázu. Šafařík musel nejprve prozkoumat, zda Magaraševičovo vydání je dostatečným základem pro slíbený překlad. Výsledek byl příkrým odsouzením oné edice. Šafařík se tedy dal do opisování z původního rukopisu. Byla to práce nevděčná a obtížná, zvláště když se v zimě r. 1830/31 bolestivě ozval Šafaříkův chronický neduh, reumatismus.⁷¹ Práce proto nepostupovala tak rychle, jak si představoval Maciejowski. Na jeho opětne upomínky odpovídá Šafařík až za rok po svém slibu ji podstoupit,⁷² že je skoro celá hotová a v několika dnech že bude Maciejovskému k dispozici. Překlad upravil jako juxtapozici starosrbského textu, ale chtěl ještě připojit

⁶⁶ Sr. Bardach, uv. spis, 95, 96.

⁶⁷ O něm a o nadějích, do něho kladených, podrobně V. A. Francev, Slavjano-vedenjeje, 395–491.

⁶⁸ Maciejowski Hankovi 4. X. 1829, vyd. V. A. Francev, * Pis'ma k Vjačeslavu Gankě iz slavjanskich zemel, 1905, str. 705 násl.

⁶⁹ Jak patrně z postskripta v jeho dopisu Kollárovi z 25. II. 1830, kdežto Maciejovskému odpověděl o měsíc později.

⁷⁰ Z 21. III. 1830, LAPNP, IIG 114 č. 1 in „Dopisy P. J. Šafaříka“, vydané v českém překladě, Slovanský sborník 3 (1884).

⁷¹ Postěžoval si Kollárovi 7. IV. 1831, že mu Maciejowski „velikou práci zadal“, že „teto zimy mnoho času ztrávil prepisováním... pro Maciejovského“ a též Palac-kému 30. XII. 1831, že ho činnost Maciejovského „věru dost mnoho práce stála“. Bechyňová - Hauptová č. 22. Sr. K. Paul, P. J. Šafařík a Poláci in Sborník prací... J. Máchalovi, 1925, 64.

⁷² 24. III. 1831.

varianty z jiného rukopisu⁷³ a několik filologickohistorických poznámek. Chěl též vyčkat, až bude uveřejněno jeho pojednání o všech třech rukopisech tiskem,⁷⁴ aby je jednak na vysvětlenou, jednak pro větší bezpečnost zásilky mohl k ní připojit. V Kongresovce bylo totiž počátkem r. 1831 po potlačení Listopadového povstání dusno, a spíše než na doručení samotného rukopisu bylo možno spoléhat na jeho dodání spolu s tiskovinou přes Krakov.

Dopis končí Šafaříkovým „úctem“ za celoroční práci vlastní i jeho žáka: „Nebudete mi za opisy a expedování atd. nic, vůbec nic dlužen. Sloužím Vám tím ze srdce rád, a bude mne těšit, když toho použijete... Svého času budu Vás jen prosit, abyste mi obstaral nějakou polskou literárně-historickou knížku a poslal ji do Krakova nebo do Vídně.“ Konečně 18. V. 1831 ohlašuje Maciejowskému odeslání zásilky včetně otištěných článků, a to do Krakova (tehdy nezávislé republiky) knihovníku prof. J. S. Bandtkiemu, aby ji dále poslal za adresátem do Varšavy. Proč volí tuto okliku, odůvodňuje obavou ze ztráty za současných politických poměrů.

S jakým uspokojením byla zásilka Maciejowským přijata, víme jen z Šafaříkovy korespondence s Františkem Palackým.⁷⁵ Maciejowski pak již pracoval s použitím zasláního materiálu velmi rychle. I když totiž prameny a literaturu pro ostatní právní oblasti měl předtím zpracovány.⁷⁶ vpracoval do svého spisu obsah Dz tak brzy, že již za rok děkuje mu Šafařík za dopis⁷⁷ a zároveň za zaslání první svazek jeho *Historye prawodawstw słowiańskich*, který právě vyšel tiskem a jež Šafařík počátkem května 1832 obdržel. Šafařík se netajil obdivem k dílu, jež „překročilo jeho jakkoli veliké očekávání“, a jímž si autor získal „důvodné právo na trvalou úctu a vřelou vděčnost všech Slovanů“.⁷⁸ Tento obdiv byl na místě nejen pro politický význam „*Historye*“,⁷⁹ nýbrž i pro její odbornou stránku, neboť toto první vydání je přes romantické nálady vždy ještě přijatelnější než druhé, již zcela nekritické a nevědecké.⁸⁰ Když se Šafařík dověděl, že je Maciejowski připravuje a že první díl je již napsán, velice se polekal, varoval autora před ukvapenou prací, radil mu, aby první dva svazky přepracoval, a aby „pokračoval zmužile, avšak rozvážně s cílem postavit Slovanům v dějinách práva monumentum aere perennius.“ „To všichni právem od Tebe očekáváme, nejučenějšího a největšího právníka mezi Slovany,“ končí dopis z 20. XII. 1836.

⁷³ Neuvedl, že z objeveného mezitím rukopisu Chodošského; tím se odeslání proti původnímu očekávání velice zdrželo.

⁷⁴ To jest v *Jahrbücher der Literatur*.

⁷⁵ Šafařík Palackému 30. XII. 1831.

⁷⁶ Maciejowski v předmluvě k prvnímu vydání (1832) tvrdil, že začal na „*Historyi*“ pracovat od r. 1820. a v dopise Hankovi z 29. VII. 1832 (č. 11) píše o „čtrnáctileté práci k napsání toho díla“, ale spíše je psal až od r. 1829. Sr. Bardach. 97, 100, 103.

⁷⁷ Z 1. III. 1832 (Maciejowski Šafaříkovi).

⁷⁸ Šafařík Maciejowskému 24. V. 1832, č. 5 českého překladu.

⁷⁹ Četli ji i neodborníci, tak Karel Hynek Mácha, sr. Marjan Szykowski, *Polská účast v českém národním obrození*, III, 1938, 1946, str. 69. a Jan Ev. Purkyně, který psal autorovi o další exempláře (dopisy z 29. VI. 1835 a z 29. XII. 1835. fond Maciejowského v LAPNP 21 C 51).

⁸⁰ Sr. A. Solovjev, * *Stogodišnjica prve rasprave iz istorije srpskog prava*, str. 4 pozn. 2. Viz dále str. 126, 128.

Maciejowski pohříchu této rady nedbal. Způsob jeho práce byl diametrálně rozdílný a mínění Šafaříkovo o ní a o jejich výsledcích se horšilo a jeho vrchol můžeme číst v Šafaříkově dopisování s Aristem A. Kunikem.⁸¹

Šafaříkova pomoc dílu Maciejowského, které již krátce po svém vydání mělo neobyčejný ohlas, byla počátkem jejich dlouholeté spolupráce. Tkvěla ve vzájemném opatrování informací i publikací, v propagaci uveřejněných spisů, v péči o jejich odbyt apod. Pokládá se právem za významný doklad česko-polské kulturní vzájemnosti, nelze však souhlasit s názorem Marjana Sz y j k o w s k é h o,⁸² že ve vztahu obou vědců byla při té výměně služeb a hodnot polská strana aktivní. Lze to těžko tvrdit při obtížnosti uvést na společného jmenovatele nesouměřitelné hodnoty při rozdílných oborech obou vědeckých přátel. Spíše lze zejména z příkladů, jak nezištně dal jak Šafařík, tak Hanka své výsledky Maciejowskému k dispozici pro jeho „Historyi“, soudit na opak.⁸³ Maciejowski tyto pomocné zdroje vděčně připomněl již při vydání „Historye“,⁸⁴ zvláště výmluvná jsou slova, jež napsal jako muž již uzavírající dlouhou životní cestu: „Historii zákonodárství napsal jsem za pomoci J. W. Bandtkieho. J. Lelewela, V. Hanky v Praze české, Josefa Pavla Šafaříka.“⁸⁵

III.

PRÁCE K VYDÁNÍ DUŠANOVA ZÁKONÍKU

1. Pavel Josef Šafařík v edici A. Kucharského

Výsledků činnosti Šafaříkovy bylo použito Maciejowským a jsou rozptýleny na různých místech jeho „Historye“. Pro toto dílo byly výslovně určeny. Překvapuje proto, že o několik let později, a aniž lze najít doklad, že Šafařík svolil k dalšímu a jinému použití, uveřejnil spolupracovník Maciejowského, Andrzej K u c h a r s k i společně s jinými prameny slovanských práv také Dušanův zákoník, a to podle Šafaříkova opisu, s jeho překladem a poznámkami. Toto vydání, nazývané obvykle podle latinského titulu „Antiquissima monumenta juris Slovenici“ uvádí sice Šafaříka jako

⁸¹ Šafařík Kunikovi 23. XII. 1855: „Ist doch der berühmte Ma (tj. Maciejowski) in Warschau selbst ein solcher (tj. Advocat und Rabulist); in allem übrigen der krasseste Idiot. Er will jetzt beweisen, daß das altdeutsche, celtische usw. Recht, das ursprünglich slawische sei...“. Francev, Korespondence P. J. Šafaříka, str. 425. — Arist A. Kunik (1814–1899) byl tehdy členem Ruské akademie, sr. Francev, tamže str. 420 p. 1.

⁸² Polská účast v českém národním obrození, II, 232.

⁸³ Tak soudí o spolupráci obou vědců i Milan Kudělk a, Poláci a Šafařík, in „Pavel Jozef Šafařík“, 1961, zvl. 313. Sr. též Václav Ž á č e k, P. J. Šafařík a Poláci, in Slovanské studie VI, 1963, 99.

⁸⁴ „Dopelnienie Historyj Prawodawstw slowiańskich, 1872, 45: „Zblíživ se s mužem, jemuž jsem měl děkovat za znalost statutu Dušana, srbského cara, neznámého dotud...“

⁸⁵ V dopisu Maciejowského Janu Nep. Janowskému z 12. V. 1874, otištěném B a r d a c h e m, uv. spis, 276–278.

autora edice textu, překladu a poznámek, nicméně mohlo k němu dojít jen vzhledem na Šafaříkovu tolerantnost² a na tehdejší názory na autorské právo.

Jak k tomu došlo, dovídáme se z korespondence Maciejowského s Hankou. Maciejowski došel při sepisování „Historye“ k závěru, že dosavadní vydání pramenů, jež mu byla dodána, jsou nedostačující. Žádal proto Hanku o další české prameny s tím, že se možná otisknou v úplnosti spolu s Ruskou pravdou.³ Když pak „Historya“ byla vydána, informoval o tom Hanku, ohlašuje mu vydání prvního svazku. Zachovaná korespondence svědčí, že se k Dušanovu zákoníku Maciejowski vrátil až po půldruhém roce,⁴ kdy se tázal, „zda v dodatcích nového díla p. Šafaříka Ueber die serbische Mundart je vytištěn také Kodex cara Dušana“. Dotaz odůvodňoval Maciejowski tím, že má s Kucharským záměr otisknout Dz spolu s českými prameny, s poznámkami a vysvětlivkami. Dušanova zákoníku týká se pak až Maciejowského dopis z 12. X. 1835,⁵ v němž žádal Hanku o opisování bohemič, a jestliže mu Šafařík opiše Dz, aby mu všechno najednou zaslal. Jsme později překvapeni zprávou Maciejowského,⁶ že „kopie práv českých, které mu Hanka poskytl a jichž užíval pro svůj spis, daroval“⁷ zároveň s právy srbskými Dušana cara Kucharskému, aby je vydal.⁸ Shodné sdělení učinil za půl roku Hankovi i Kucharski, doplňuje skutečnost darování jeho pohnutkou: „Daroval mi (Maciejowski) ty rukopisy za několikaletou moji práci kolem jeho díla.“

Po průtazích, na nichž měla vinu nejen liknavost Kucharského, ale i zdoluhavost curního řízení (předmluva je datována 30. XI. 1837), vyšla Monumenta v dubnu 1838 tiskem. Kucharski měl poslat Hankovi jejich výtisk, ale neučinil tak. Nezbylo proto, než aby jej spolu s dalšími *koupil*⁹ pro Hanku Maciejowski. V Kucharského výboru pramenů byly otištěny Ruská pravda, Dz a Práva země české (do té doby známé prameny). Dušanův zákoník byl otištěn jak slovanskou abecedou, tak latinkou v původním znění rukopisu Rakoveckého s variantami z Chodošského ve formě poznámek (str. 163–170), s vysvětlivkami i německými (str. 92–163) a s německým překladem (str. 171–211), což vše pocházelo z pera Šafaříkova, jak je v Předmluvě vyloženo spolu se zásadami, jimiž se řídil Kucharski při vydání Dz. Maciejowski doplnil Šafaříkovy vysvětlivky několika poznámkami¹⁰ a Kucharski přeložil ony vysvětlivky do polštiny (ne všechny).

Na rozdíl od Maciejowského „Historye“, která se sice již v prvním vydání setkala i s posudky rozpačitými, a to nejen pro její romantické po-

¹ Též Najdawniejsze pomniki prawodawstwa slowiańskiego“ Warszawa 1838.

² O ní Jireček, Osvěta, 800.

³ Dopis z 28. X. 1831, vyd. Francev, Pis'ma k Gankě, č. 7.

⁴ 2. VII. 1833, vyd. tamtéž č. 18.

⁵ Francev, č. 31.

⁶ 8. I. 1836, Francev č. 34.

⁷ Proložil J. C.

⁸ Dopis svědčí, že došlo ke zkalení vztahu obou polských spolupracovníků, protože v něm i v obou pozdějších vinil Maciejowski z průtahů ve vydání těchto pramenů Kucharského (3. XII. 1836, č. 36), kdežto Kucharski Maciejowského (27. VI. 1836, č. 12).

⁹ Proložil J. C. Dopisy Maciejowského Hankovi ze 6. III. 1838 a z 20. IV. 1838.

¹⁰ O nich dále na str. 112 n.

jeti,¹¹ ale byl oceňován její význam politický, byl ohlas edice Kucharského krajně nepříznivý, posudky odmítavé, až zavrhuující.¹² Tak již O. M. Bodjanskij, který četl edici za svého pobytu v Praze, vyjádřil se M. P. Pogodinovi, že „tak hrubé, nevkusné kompilace ještě nespatriil“, kde „kromě titulu není ani slova od vydavatele“.¹³ To bylo přehnané, ale i nezaujatý pozdější posuzovatel, V. A. Francev, přiznal sice Kucharskému autorství předmluvy, označil ji však jako bezvýznamnou, kdežto z ostatního patřilo Kucharskému velmi málo: „Text Ruské pravdy a varianty vzal z Kalajdoviče, německý překlad z Ewerse, rukopis Dušanova zákoníku připravil pro Maciejowského Šafařík, přeložil text do němčiny a opatřil poznámkami. České prameny dodal Hanka.“¹⁴ Jak mohl reagovat na toto své první, cizí rukou upravené a tak na svět přivedené vydání Dz Šafařík? Distancoval se od něho v každém směru. Neosoboval si soudit o něm, protože to přísluší nejen filologům, nýbrž i právníkům, a i pokud šlo o „zvláštní, poněkud nový pravopis latinsko-slovanský, jehož Kucharski použil, odkazoval na povolanejší úsudek.“^{15a}

Kucharského vydání i později klade na stejnou úroveň s předchozími dvěma nedostatečnými edicemi, Rajičovou a Magaraševičovou, když praví: „kterýchžto vydání cenu při své váze nechávám; soudnému sama se vyjeví“.¹⁵ Nutno též podotknout, že ani Šafaříkovi nevěnoval Kucharski exemplář edice, takže si ho musel koupit.¹⁶

Nicméně nelze přejít skutečnost, že Kucharského Monumenta obsahovala stati z pera rostoucí slavistické autority P. J. Šafaříka. Předmětem dalších úvah nutno tedy učinit ono *ediční* dílo Šafaříkovo. Bylo zcela přirozené, že se Šafařík zabýval myšlenkou *vydat* své srbské prameny *sám*. Se svým plánem se svěřil koncem r.1828 Kollárovi „sub sigillo amicitiae“.¹⁷ Jenže materiál, poslaný Maciejowskému k jinému účelu, nemohl Šafařík považovat za základ takové edice, jak si ji sám představoval. Již práce na „Geschichte der slawischen Sprache“¹⁸ mu ukázaly, jak obtížný úkol si předsevzal, a to se mohl (pokud šlo o serbica) opřít o prameny podstatně lépe, než u jiných slovanských jazyků a literatur. Hodí se proto uvážit, jaké znalosti práce toho druhu vyžadovaly. Po stránce ediční techniky bylo zde úkolem zjistit spolehlivý rukopis. Šafařík za něj pokládal Chodošský, podcenil Rakovecký a zavrhl Tekelijský. Ale první z jeho duševní dílny vyšlé vydání Dz u Kucharského opíralo se

¹¹ Tak K. V. Zap. posuzuje „Historyi“ a další spis, připouští, že jsou užitečné pro poučení o polských věcech, „kdekoliv však o jiných Slovanech (Maciejowski) rozpráví, jest přečasto nesoudný a obmezený“. (ČCM 18, 1844, 249, kde otištěna též obrana Maciejowského).

¹² O „souhlasném, vysoce negativním posouzení všech tehdejších významných slavistů“ mluví Bardach, uv. spis, 97.

¹³ Dopisy z 20. II. 1833 a z 5. III. 1838, uved. Francevem, Slavjanovedenje, 484.

¹⁴ Francev, tamže.

^{15a} ČCM, 1838, 106, 107.

¹⁵ „Okázky“, Připomenutí IV.

¹⁶ Francev, uv. spis, 484.

¹⁷ Dopis ze 4. XII. 1828: „Už od několika let hotuje srbské slovesné památky, a tohoto podzimu se tak do té práce chytil, že anebo této zimy dohotovena býti musí, anebo ostane tak.“

¹⁸ Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten byla vydána 1826.

o Rakovecký rukopis, toliko s menšími variantami z Chodošského. Posoudit odborné ediční technické kvality vymyká se mým schopnostem.¹⁹ mohu říci jen něco o Šafaříkových *předpokladech* pro tuto práci.

Byla to především znalost staré srbštiny.²⁰ Šafařík ji měl jen potud, pokud mu ji prostředkovaly památky do té doby známé, hlavně vydané. Bylo jich málo a byly povahy převážně církevní. Podstatnou oporou byla Šafaříkovi nepochybně dobrá znalost nové srbštiny. Její základy získal za studií v Kežmarku stykem se srbskými studenty,²¹ rozvíjel ji za pobytu v Bratislavě²² a snažil se dovršit za čtrnáctiletého přebývání v Novém Sadu.²³ Při čtení starých pramenů nebyla však někdy pranic platná, jak Šafařík sám lituje. Praktické znalosti srbštiny se přirozeně vytrácely v Praze, a srbsky psaný dopis Šafaříkův neznáme.²⁴ Dokonale slovem i písmem znal Šafařík oba jazyky, jimiž se tehdy dorozumívala učená obec ve střední i východní Evropě, německy a latinsky. V němčině často korespondoval a literárně tvořil. Díky této znalosti byla mu opětovně nabízena profesura slavistiky na berlínské universitě.²⁵ Jeho znalost latiny byla známá a N. Radojčić litoval, že do ní nepřeložil Dz, protože toliko on a Miklošič byli k tomu způsobilí tou měrou, jako kdysi překladatelé byzantských právních pramenů do latiny.²⁶ Znal také velmi dobře starou řečtinu, z níž i překládal.²⁷ Byzantské prameny pak četl a vykládal pro potřebu svých prací bezvadně.²⁸ Na rozdíl od Hanky psával i slovanským odborníkům, Polákům, Rusům i Jihoslovanům, německy. Uměl také maďarsky a některé další jazyky znal částečně. Nutno dodat, že znát staré tvary a sémantiku slovanských jazyků naučil se Šafařík jako samouk, ježto se tomu za jeho mládí na universitách neučilo, jako vůbec tzv. moderní filologie jako vyučovací předmět byla neznámá.²⁹

Vrátíme-li se k hodnocení toho, co v Kucharského edici je Šafaříkovo, musíme si uvědomit tento jeho přínos jako dílo předběžné, jako přípravný náčrtek k dílu jinému, jak by odpovídalo měřítkům, jež kladl na svou práci. Přesto jde ve srovnání s předchozími edicemi, Rajičovou a Magaraševičovou, o ediční čin mnohem dokonalejší. Šafaříkovo vydání je první, jež bere zřetel na varianty. Jeho překlad je prost některých ne-

¹⁹ O nich viz Petar Djordjić, * Iz Šafarikove edicione praktike, in „P. J. Šafarik“, Novi Sad 1963, zvl. str. 152; K. Paul, P. J. Šafařík, 1961, 276–278.

²⁰ Sr. Jireček, Osvěta, 891.

²¹ Sr. Karel Paul, Korespondence P. J. Šafaříka s Jihoslovany. Slavia 16 (1938–39). 332; Jan Novotný, Pavel Josef Šafařík, 1971. 24.

²² Sr. Risto Kovanić, * Šafarik, Kolar i Palacký u kolu srpske omladine. Sbornik v pozn. 19, str. 23–42.

²³ Sr. Šafaříkův dopis Palackému z 19. X. 1819: „Já v srbštině slabo prospívám, až posud žádného dostihu (tj. volna) nemaje. Doufám však, že se za rok docela posrbím.“ Bechyňová-Hauptová č. 2.

²⁴ Tak Jireček, Osvěta, 778.

²⁵ Sr. J. Novotný, uv. spis, 126.

²⁶ „Zakonik“, str. 34, 35. Jako latinský filolog byl promován v Jeně, sr. Jireček, Osvěta, 700.

²⁷ Sr. Jireček, Osvěta, 873; K. Paul, P. J. Šafařík, 34.

²⁸ A. Dostál, Šafařík jako byzantolog, in „Slovanské studie“ VI, 1963, 217–222, se o Šafaříkových znalostech středověké řečtiny nezmiňuje.

²⁹ Sr. Jireček, Osvěta, 789.

smyslností Englových.³⁰ Jsou ovšem výrazy a místa, jejichž smysl mu zůstal nejasný. Již při revizi Rakoveckého rukopisu narážel na překážky, jež zdolat nebylo v jeho jazykových a právnických znalostech. V dopise Kollárovi³¹ si stěžuje, že „jest tu starosrbských slov kopa, při nichž by si zoufal,“ a v jeho zachovaných pracovních materiálech jsou stopy, jak pracně spolu s Magaraševičem luštil jazyk rukopisu.³² Znalost staré srbské štiny se zdokonalovala, jak přibývalo pramenů, a také pomáhaly výsledky studia slovanské srovnávací historie. Na nesnáze v prvním směru upozorňuje Konstantin Jireček,³³ na nutnost rozšířit znalost jiných slovanských práv přišel Šafařík již při prvním seznamování s Dž a žádal Kollára, aby ze spisů, jež mu opatroval z Ruska, byl mu dodán zvláště Kalajdovič a Timkovskij.³⁴ Vzhledem k těmto podmínkám jsou pochopitelné omyly,³⁵ které se u Šafaříka vyskytují v překladu i ve vysvětlivkách, které přesto byly mimořádně důležité.³⁶ Šafařík v pochybnostech uvádí různý výklad vedle sebe anebo docela otevřeně přiznává, že je s ním v koncích. V celku však jsou jak překlad, tak vysvětlivky správné a na dlouhá desetiletí byly základem, z něhož vycházeli pozdější badatelé.

Maciejowski přispěl k edici Kucharského několika poznámkami, aby, jak praví, jakožto právník doplnil Šafaříka, který jím nebyl. Některé jsou na místě, jiné neotrášly Šafaříkovým výkladem. K druhému vydání své „Historye“ připojil Maciejowski vlastní překlad do polštiny; je více výkladem než překladem. Šafaříkova překladu a jeho poznámek nutno si pohříchu všimnout v souvislosti s touto edicí, protože k pozdější vlastní ani překladu, ani vysvětlivek nepřipojil a omezil se na „Připomenutí“ v „Okázkách občanského písemnictví“.

Obraťme se nejprve k opravám Maciejowského.³⁷ Výraz „otrok“ vyložil prý Šafařík mylně, váhaje s překladem. Maciejowski dospěl k popření existence otroků u Srbů, kteří prý znali pouze poddané. Šafařík však připustil že neví, jak má v daném ustanovení (§ 32 ed. Kucharski) tento výraz přeložit, protože to může být a) nevolník, b) otrok (Sklave), c) služebník a pacholek. Šafařík zde byl na správné cestě, protože o existenci otroků nelze vzhledem k čl. 44 a 46 (Prizrenský rkp.) pochybovat.³⁸ Smysl § 108 (= 174 Prizren) byl Šafaříkovi temný,³⁹ Maciejowski jej přijatelně vykládá⁴⁰ jako volnost feudálního pána osadit vinohrad zběhlého rolníka jiným. V § 124 jde o strážné a o případ krádeže. Šafařík i Maciejowski se domnívají, že jejím předmětem je strážný, Šafařík dokonce, že jeho osoba, kdežto článek ten (= 158 Prizren) mluví o krádeži vůbec, k níž

³⁰ Šafařík je podrobně uvádí v „Jahrbücher“, str. 42, 43; některé ještě v „Geschichte der serbischen Literatur“, 226, 227.

³¹ Ze 4. XII. 1828 (ČM č. 89).

³² Jireček, Osvěta, 891.

³³ Viz předešlou poznámku a sr. N. Radojčić, článek „Učitel naš“ ve Sborníku uv. v pozn. 19, str. 14 a „Zakonik“, str. 148, 149.

³⁴ F. Kalajdovič vydal několik ruských právních pramenů, zejména též Ruskou pravdu. Sr. též Jireček, Osvěta, 889.

³⁵ Jireček, Osvěta, 789, 883.

³⁶ Tak, F. ZigeI, Zakonnik, 37.

³⁷ Str. 481 Kucharského.

³⁸ Sr. D. Janković, heslo „Otrok“, Enciklopedija Jugoslavije, 6 (1965).

³⁹ Kucharského str. 197. pozn. 87.

⁴⁰ Tamže str. 482, 483.

došlo. V § 149 je ustanovení o svodu koně nebo dobytčete či jiné věci. Šafařík toto ustanovení označuje jako nesmyslné, ale Maciejowski⁴¹ je správně vykládá tak, že komu se nepodaří důkaz řádného nabytí, musí oprávněnému zaplatit sedminásobnou cenu.

Ale k jiným právnicky významnějším otázkám Maciejowski stanoviska nezaujal. Tak „poluvjerec“ není ani žid, jak se domníval Engel, což mu vytkl Šafařík, ani „kacíř, haereticus“, jak soudil on,⁴² nýbrž římský katolik.⁴³ Správně vystihl Šafařík překladem i vysvětlivkou termíny „raspe – rasipati“ jako konfiskaci veškerého jmění popř. zplenění.⁴⁴ Výraz „priselica“ ho sice na jednom místě přiměl k poznámce „ein verzweifeltes Wort“, ale přeložil jej správně: „Einquartierung“,⁴⁵ kdežto jinde⁴⁶ opakuje, že neví, co to má znamenat, ale překládá správně „hospitium gratuitum“. Také při překladu a výkladu výrazu „prijem ljudski“⁴⁷ sice uvažoval o uloupení lidí, ale byl na správné stopě, když adj. „ljudski“ vyložil jako „Wegnahme von Menschen, Sclaven, *Leibeigenen*“.⁴⁸ Výraz „sokje“ překládá sice Šafařík jako „Abgabe?“ či „census, Schätzung?“, tedy s pochybnostmi, ale první eventualita se ukázala správnou.⁵⁰ Zcela správně přeložil a vyložil Šafařík⁵¹ výraz „zabjel“ jako „silva septa, pratum septum“.⁵²

Na druhé straně naznačil Šafařík jen neurčitě obsah slova „merop či nerop“ jako „agricola, Bauer“⁵³ a jen negativně a stejně neurčitě výrazu „sebr“, „der Unfreie?“ protivou k vlastelinu a vlasteličící.⁵⁴ Nad termínem „pronija“, přeloženým jako „Frohne“, tedy „robota“, Šafařík beznadějně etymologizuje,⁵⁵ řecká „pronoia“ mu zůstává stranou, stejně jako později Hermenegildu Jirečkovi.⁵⁶ Všechny tři tyto výrazy pokoušel se Šafařík určit již r. 1828.⁵⁷ Výraz „lice“, Šafaříkem jako „heimlich“, tedy „potají“ přeložený,⁵⁸ má docela jiný význam, totiž „corpus delicti“, jak plyne jasněji z čl. 149 (Prizren), než z čl. 180, jehož obratem „lice ili silom“ se nechal Šafařík svést. Zvláštní pozornost zasluhují dva články, v nichž jeden uváděl Šafaříka „v zoufalství“, druhý mu byl nesrozumitelný. V čl. 102 (Prizren) se v jeho nadpise ustanovuje „O uzdanii“ a v jeho obsahu se praví, že „uzdanija“ nemá se dít nikomu, pro nic a nikterak; kdo se za něco „pouzda“, ať platí sedminásobně. Šafařík přiznává,⁵⁹ že nikdo,

⁴¹ Tamže str. 484.

⁴² Tamže str. 212 pozn. 6.

⁴³ K. Jireček, AslPh 22 (1900) 211.

⁴⁴ Kucharski, str. 214, pozn. 19.

⁴⁵ Tamže str. 216, pozn. 48.

⁴⁶ Tamže str. 222, pozn. 83.

⁴⁷ Tamže str. 225, pozn. 103.

⁴⁸ Proložil J. C.

⁴⁹ Tamže str. 226. pozn. 109.

⁵⁰ Sr. dále Hermenegild Jireček, „Prove“, str. 117 n. tohoto článku.

⁵¹ Kucharski, str. 217, pozn. 56.

⁵² Sr. Radojčić, Zakonik, 110.

⁵³ Kucharski, str. 214, pozn. 25.

⁵⁴ Tamže str. 215, pozn. 41.

⁵⁵ Tamže str. 217, pozn. 54.

⁵⁶ Viz str. 119 tohoto příspěvku.

⁵⁷ Dopis Kollárovi ze 4. XII. 1828 (č. 89 ČČM)

⁵⁸ Kucharski, str. 219, pozn. 66.

⁵⁹ Tamže str. 222, pozn. 71 a K. Paul, Slovenská miscellanea, 53.

koho se dotazoval, ať to byli Srbové, ať učení slavisté, tomu slovu nerozuměl. Přeložil proto nazdařbůh „hehlen, verhehlen eine anvertraute (gestohlene) Sache“.⁶⁰ V druhém případě nebyl mu srozumitelný § 85 (= čl. 117 Prizren), nadepsaný „O přešestviju“.⁶¹ Obsahuje ustanovení, pokud se má či nemá pátrat po tom, co přešlo na carovo území z cizí země nebo z města či župy. Radojčić překládá⁶² nadpis jako „Prelaženje“, tedy „přecházení, přebíhání“ a nutno připustit, že článek se nevyjadřuje s dostatečnou jasností.

Poslední předpisy Dušanova zákoníku v Rakoveckém rukopisu nepokládal Šafařík za původní, nýbrž za pravidla pozdějších, možná zcela nedávných dob. Tím lze vysvětlit, proč věnoval tak malou pozornost ještě jiné části Rakoveckého kodexu, která v něm za oněmi předpisy následuje, že ji ani za nějakou součást Dz nepovažoval a spolu s ním neuveřejnil. Je to projev cara Dušana, ve kterém jakoby konal přehlídku svého díla, a lze jej nalézt právě jen v tomto rukopise. V popisu obsahu celého tohoto Rakoveckého kodexu nazval jej Šafařík „Lítostrným hlasem Stefana Dušana z říše mrtvých“.⁶³ Nepojal proto onen projev ani do materiálů, jež zaslal Maciejowskému, ani do své edice z r. 1851. Učinil tak však Magarašević ve svém primitivním vydání z r. 1828, a tak se pozdější badatelé, zejména St. Novaković, a posléze N. Radojčić zabývali dvojí otázkou. Předně, jaké povahy je tento projev, zadruhé, proč ho Šafařík neuznal za vhodný k uveřejnění v souvislosti z Dz. Šafaříkovo označení bylo všeobecně odmítáno, v jeho charakteristice však nebylo dosaženo jednoty, protože Radojčić, vydávaje jej,⁶⁴ nazval jej prostě „Řeč cara Dušana za jeho Zákoníkem“.⁶⁵ Stejně se rozcházelí badatelé v dohaděch, proč Šafařík (a Miklošič) ponechali tento projev stranou. Radojčić to vysvětluje Šafaříkovou v třicátých letech ještě nepostačující znalostí staré srbstiny i obsahu Dz,⁶⁶ a vytýká ono opomenutí jako vážnou vědeckou chybu.⁶⁷ Prozkoumá-li se, co Šafařík o Dz původně soudil, zejména v Geschichte der slawischen Sprache,⁶⁸ ale i později, jak zápasil s jeho názvoslovím a jaké potíže mu jako neprávnicku činil jeho obsah, nezbyvá, než dát Radojčićovi za pravdu. Arci s tím, kdo že by si byl tehdy poradil s touto problematikou lépe, když Radojčić sám⁶⁹ považuje Šafaříka za tehdy nejpůsobivějšího a nejpopolanějšího, aby uskutečnil kritické vydání Dz.

Po stránce obsahové lze vztah Šafaříkův k Dz vystihnout asi tak, že jej po některých stránkách podcenil, po jiných přecenil, a poněvadž se v pozdějších letech už nevracel záměrně k jeho obsahové problematice,

⁶⁰ K této věci se později vrátil zvláštním pojednáním, o němž viz str. 000 tohoto příspěvku.

⁶¹ Podle jeho poznámky 80, str. 223, tamže.

⁶² „Zakonik“, str. 122.

⁶³ Jahrbücher, 53, 1831, 41: „reuisse Stimme des Stefan Duschan aus dem Reiche der Todten“, stejně Geschichte der serbischen Literatur, 224, 225.

⁶⁴ „Zakonik“, str. 83–86, překlad str. 142–144.

⁶⁵ * Reč cara Stefana Dušana uz njegov Zakonik, str. 145.

⁶⁶ „Zakonik“, str. 148, 149.

⁶⁷ „Zakonik“, str. 147. V násl. stranách až 162 podrobnosti o této otázce.

⁶⁸ Str. 208, 209.

⁶⁹ „Zakonik“, str. 7.

měnilo se jen málo jeho hodnocení celé pravotvorné, tedy nejen zákonodárné činnosti Dušanovy. V dopise Maciejowskému z 21. III. 1830 píše o „obvykle caru Dušanovi *připisovaném*⁷⁰ právním zákoníku z r. 1349“ a pokračuje „je však tento Zákoník po mém názoru pouze neúplný agregát starších i mladších ediktů nebo královských nařízení“. Toto hodnocení je otištěno i v „Geschichte der serbischen Literatur“,⁷¹ avšak s několika slovy o tom, že „tuto sbírku zákonů nelze pokládat za úplný kodex veškerého srbského práva. Kromě něho trvaly ještě starší zákony a právní zvyklosti, které jím nebyly zrušeny, naopak dílem potvrzeny.“⁷² Jakkoli neurčité jsou tyto výhrady a Šafařík zde opakuje, co již uveřejnil v „Jahrbücher“,⁷³ dovolují hájit, že Šafaříkovi bylo zřejmé, že Dušanovo zákonodárství nemohlo radikálně měnit dosavadní právo, a že toto právo nutno hledat i jinde, totiž v obou ostatních částech celého pravotvorného díla Dušanova, do něhož byl zahrnut i tzv. Zákoník Justinianův a Zkrácené syntagma Vlastarovo.⁷⁴ Ačkoli nepravník, vyjádřil se Šafařík správně o zákonodárné moci, zúčastněné na tvorbě Dz, ale ponechal stranou otázku, zda Dz platil výlučně v látce, kterou upravoval. Také si nevšiml vzájemného vztahu mezi prvním a druhým Zákoníkem,⁷⁵ stejně jako významnosti oněch článků Dz, které zakládaly ius novum hledíc na zákonodárcovy záměry recipovat z byzantského práva. Obsah Zákoníku byl Šafaříkovi „často hádankou a temným“,⁷⁶ ale i mezi nynějšími jeho vykladači zůstávají v něm sporná místa. Nemaje rozhledu po jiných zákonodárstvích, neuvědomoval si Šafařík prioritní význam Dušanovy legislativy, naopak soudil, že H. C. Engel ji velice přecenil.⁷⁷

Na druhé straně přistupoval Šafařík k problematice Dz s jeho apriorním přečtením v některých směrech. Domníval se, že kromě něho není o některých věcech jiných věrohodných právních pramenů. Když totiž upouští od vlastního vylíčení, parafrázoval v Geschichte der serbischen Literatur celý obsah Zákoníku,⁷⁸ dodal: „Všecko, co by se mohlo říci o soudnictví, procesním řízení, advokacii atd. u starých Srbů, může být čerpáno toliko a jedině z tohoto Dušanova právního Zákoníku a může se zde (tj. při Šafaříkově výkladu) klidně přejít.“⁷⁹ Byl to omyl, způsobený přezíráním dokladů o právních úkonech, listin i jiných pramenů, kterých sice nebylo tehdy známo mnoho, ale jejich počet vzrůstal.⁸⁰

⁷⁰ Proložil J. C.

⁷¹ „Es ist ein Stückwerk, ein Aggregat, ein Versuch, nichts weiter.“

⁷² Str. 50, 222.

⁷³ „Es ist klar, daß Duschan's Gesetzbuch nur eine Rekapitulation älterer Verordnungen und Gebräuche ist, mit Hinzufügung einiger neuen Artikel.“ (Str. 39.)

⁷⁴ K problematice vzájemného vztahu těchto právních pramenů sr. dále str. 000.

⁷⁵ Sr. „Jahrbücher“, 38, „Geschichte“, 222.

⁷⁶ „Geschichte“, 51.

⁷⁷ „Jahrbücher“, 39, „Geschichte“, 222.

⁷⁸ Str. 51–56.

⁷⁹ Str. 56.

⁸⁰ Sr. N. Radojčić. * Vek i po proučvanju Dušanova zakonodavstva, Zbornik u čast šeste stogodišnjice Zakonika cara Dušana, I., Beograd 1951, 229.

2. Vydání Dušanova zákoníku v Šafaříkových „Památkách“

K samostatné vlastní edici svých pramenů přikročil Šafařík po více než deseti letech od vydání Kucharského. K opoždění došlo z různých příčin technických, jako byla otázka typů písma,⁸¹ ale i finančních, vydání umožnila srbská subvence.⁸² Byly to „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů“. Vyšly r. 1851 v tak malém počtu výtisků (125), že patří ke knižním vzácnostem. Po Šafaříkově smrti (r. 1861) vydal je znovu r. 1873 jeho zeť Josef Jireček, aniž na první edici cokoli změnil, došlo jen k doplnění některého dříve neuveřejněného materiálu, nalezeného v Šafaříkově pozůstalosti.

V „Památkách“ je do oddílu „Okázky občanského písemnictví“ zařazen i „Zákoník cíře Štěpána Dušana“. Šafařík se jím zabývá ve zvláštní studii, označené „Připomenutí“. Provádí předně rozdělení všech tehdy (r. 1851) známých rukopisů Dz do dvou tříd, do první klade ony s textem kratším, do druhé s textem úplnějším; u oněch rozlišoval ještě původní anebo přetlumočenou redakci. Dále vykládá, jak si počínal vzhledem k tehdy mu dostupným anebo známým rukopisům. Kdežto v době, kdy Kucharski otiskl materiál ze dvou rukopisů, měl jich Šafařík k dispozici osm, o dalších třech věděl. Za základ edice vzal Chodošský „pro (jeho domnělou) starobylost a správnost“, doplněný Rakoveckým, jakožto nejúplnějším. Ostatní rukopisy pominul, protože prý „ničehož buď k opravení onoho, buď k rozhojnění tohoto neposkytají“. Byl to závažný omyl, nehledíc na mylné datování Chodošského rukopisu, který determinoval bádání o Dz celá desetiletí.⁸³ Teprve nálezy dvou dalších rukopisů, Prizrenského, Šafaříkovi neznámého, a Stružského, podnítily myslí pozdějších badatelů k oproštění od Šafaříkova hodnocení. Svědčí však přece jen o jeho kritickém postoji, že v uvedeném hodnocení pokračoval důležitým dodatkem: „Kdyby se budoucně dobrý starý rukopis druhé třídy našel (Kazaňský první jest, jakž dotčeno, v prostředku kusý), náleželo by jej za základ při pořádání článkův položit, a jen přebytné z rukopisův první třídy postávky na svých místech vtělit.“ Takovým rukopisem se ukázal po jeho uveřejnění a probádání zmíněný rukopis Stružský, totožný s Šafaříkovým Kazaňským prvním, a který i on hodnotil jako „načítě (tj. zřejmě) starý a dobrého“⁸⁴ zrna“.

Šafaříkovo rozřídění rukopisů bylo záhy kritizováno jako příliš mechanické,⁸⁵ jeho ediční metodu přesto následovali pozdější vydavatelé, zejména Stojan Novaković v druhém vydání Dz podle Prizrenského rukopisu. Také toto vydání, ačkoli průběžně porovnává ostatní rukopisy a proto vědeckým účelům dosud nejvíce vyhovuje, má za základ rukopis jediný, Prizrenský. Moderní a poslední vydavatel Dz a jeho největší znalec v polovině našeho století, Nikola Radojčić, volil jinou cestu. Jeho edice je svodná, tj. vzal za základ nejstarší dva rukopisy, Stružský a Athonský, a z ostatních doplnil, co v oněch chybělo.⁸⁶

⁸¹ O nich se často jedná v Šafaříkových dopisech. Sr. též P. Djordjiće a K. Paula v pozn. 19 shora.

⁸² Sr. N. Radojčić, Zbornik uv. v pozn. 80, str. 26; K. Paul, P. J. Šafařík, 274.

⁸³ Sr. N. Radojčić tamže, str. 8, 26.

⁸⁴ Souhlasně s K. Jirečkem opravuji tiskovou chybu „drobného“.

⁸⁵ Tak již T. Florinskij, Pamjatniki, 173, viz. pozn. 96 t. př.

Ve vlastním zvláštním „Připomenutí“ k druhé (posmrtné) edici „Památek“ uvádí její vydavatel, Josef J i r e č e k, jak se za více než dvacet let od prvního vydání rozhojnil počet uveřejněných památek jihoslovanského písemnictví, a odůvodňuje, proč přesto zůstal na stavu onoho vydání. Platilo to zejména o Dušanově zákoníku, když byl mezi tím objeven a uveřejněn důležitý rukopis Prizrenský, a třeba právě jeho použil bratr Josefa Jirečka, Hermenegild, když zařadil Dušanův zákoník do své sbírky „Svod zákonů slovanských“, krátce předtím vydané.

Šafaříkovi nebylo přáno dožít se uveřejnění jeho popisu rukopisů Dz, které mu byly známé v třicátých letech, jinde než v „Jahrbücher“. Vyšel v rámci jeho literárního soupisu, Geschichte der südslawischen Literatur, kde tvoří podstatnou část třetího dílu, Geschichte der serbischen Literatur. Celé toto dílo vydal rovněž posmrtně Josef J i r e č e k z tchánovy pozůstalosti r. 1864–1865. Dušanovu zákoníku je v něm věnováno dost místa, zejména byl celý parafrázován.⁸⁷

3. Vydání Dušanova zákoníku ve „Svodu zákonů slovanských“ Hermenegildem Jirečkem a jeho „Prove“

Nejstarší český právní historik, Hermenegild Jireček, byl první, kdo si uvědomoval význam a nutnost této historiografické specializace.⁸⁸ Jeho celoživotní prací bylo především vydávání starých právních pramenů. Do antologie „Svod zákonů slovanských“ zařadil Dušanův zákoník ve znění Prizrenského rukopisu na prvním místě, a teprve na druhém podle Chodošského s doplňky z Rakoveckého. Prizrenský rukopis získalo bělehradské Národní museum v šedesátých letech 19. stol. z majetku rodiny duchovních z okolí Prizrenu, v níž se po řadu generací uchovával.⁸⁹ Vydal jej r. 1870 Stojan N o v a k o v i ć, ale měl zvláštní, a jak se brzy ukázalo, neblahou myšlenku uspořádat články Zákoníku jinak, než následovaly v pramenu, a to podle svých představ o tom, co je logicky spojuje neb odlišuje. Výsledkem byl zmatek v citování a tedy obtíže v práci s touto edicí. S ponecháním původního uspořádání článků vydal rukopis F. Z i g e l.⁹⁰ Vydání Hermenegilda J i r e č k a⁹¹ je bez komentáře či poznámek, toliko se stručným popisem Zákoníku, jeho rukopisů a edic.⁹² Vydavatelova zásluha tkví v tom, že správně odhadl význam Prizrenského rukopisu v době, kdy přetrvávala vlivem Šafaříkovy autority víra v starobylost a tedy prvořadost Chodošského rukopisu.⁹³

Protože vydání „Svodu“ souvisí s jinou činností Hermenegilda J i r e č k a na Dušanově zákoníku, bude o ní pojednáno zde, ačkoli by se spíše

⁸⁶ „Zakonik“, str. 2.

⁸⁷ „Geschichte“, 51–56.

⁸⁸ Sr. Fr. K u t n a r, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, I, 1973, 230, 231.

⁸⁹ Dramatické osudy tohoto rukopisu popisuje N. R a d o j č i ć, * Dušanov Zakonik po Prizrenskom rukopisu, Beograd 1953 (fototypické vydání celého Dz), str. 3–14.

⁹⁰ * Zakonnik Stefana Dušana, 1872.

⁹¹ Svod zákonů slovanských, Praha 1880, str. 273–339.

⁹² Str. XIII, XIV.

⁹³ Sr. N. R a d o j č i ć, Zakonik, str. 27, týž ve vydání uved. v poznámce 89 shora, str. 12 úvodu a str. 2 pozn. 3 resumé.

hodilo zařadit ji do úvah na okraj prací na Dušanově zákoníku. Je to Jirečekův v právněhistorický slovník odborných výrazů ze všech slovanských oblastí, který autor se zřejmou zálibou v romantismu, se kterým se nedovedl rozloučit ani v pozdním tvůrčím období, nazval „Prove“ po pohanském božstvu práva slovanského kmene Vagrů.⁹⁴

Již Fr. Miklošič, když vydával s Šafaříkovým souhlasem pro své vyučovací účely znovu Dz jako pouhý přetisk Šafaříkovy edice z r. 1851, dospěl k přesvědčení, že je nutné vydat k Dz též glosář. Sliboval tak učinit,⁹⁵ ale nedošlo k tomu. Důvody nejsou známé, lze se jen domnívat, že ani tehdy nebylo ještě možné vyložit většinu temných míst Dz jednoznačně. Když téměř po padesáti letech se tohoto úkolu ujal Hermenegild Jireček, byly tu již jednak průkopnické práce obou ruských badatelů, F. Zigel'a a T. Florinského,⁹⁶ jednak druhé vydání Dz jako výsledek třicetileté práce S. Novakoviče. Kromě toho byly vydány i jiné prameny, ilustrující vývoj srbského jazyka.

Hermenegild Jireček pojal do svého slovníku téměř úplný názvoslovný materiál Dz, a to tak, že se snažil vystihnout jeho termíny překladem do latiny, a kde toho viděl potřebu anebo měl možnost, vykládal výraz také ještě česky. Není třeba vypisovat zde všechny Jirečkovy překlady nebo vysvětlení, vždyť jen asi v 65 případech podal výklad nejasných či sporných výrazů. Za povšimnutí stály by z nich jen některé, kde autor proti dřívějšímu pokročil,⁹⁷ anebo kde naopak jeho výklad neobstál.⁹⁸

⁹⁴ Prove. Historický slovar slovanského práva, Praha—Brno 1904.

⁹⁵ V 2. díle, sr. K. Paul, Slov. miscellanea, 52, pozn. 32; N. Radojčić, Vek i po proučavanja, 225.

⁹⁶ F. Zigel, * Zakonnik Stefana Dušana, 1872; T. Florinskij, * Pamjatniki zakonodatelnoj dejatelnosti Dušana, cara Serbov i Grekov, 1888 a Zigelova recenze tohoto spisu, in Zapiski Imper. Akadem. nauk, T. LXIII, II, 1890. 57—113 (tato mně nedostupná).

⁹⁷ Jsou to hesla: „babunska reč“ — verba antichristiana (sr. Radojčić, Dz 113). „duševnik“ — juratus, na rozdíl od „dušnik“ — pro anima datus (sr. týž tamže 140), „katun“ — regio pastoria s etymologií z novofečtiny, „kotel“, přesněji „kotal“ — iudicium aquae ferventis, „mechoskubina“ — poena deshonestationis, vytržení vousů a pak pokuta za to (sr. tamže 117), „Otrok“: zde uvádí Hermen. Jireček různé výklady, zejména též mancipium, drže se Šafaříka. K problému otroků sr. Radojčić, Dz 101. „Porota“ — iudicium juratorum, „porotnici“, iudices jurati; Hermen. Jireček se rozhoduje pro nalézací, nikoli jen dosvědčovací funkci dušanovské poroty, viz též str. 134 tohoto příspěvku. „Sebr“ — subditorum genus: řada badatelů se pokoušela o etymologii výrazu i o určení jeho obsahu v sociální a právní skladbě srbské společnosti, sr. Radojčić, Dz 104. „Sokja, soča“ — tributum frumentarium, druh pozemkové daně in natura, jejíž název odvozuje Herm. Jireček od saccus.

⁹⁸ Jde o hesla „čelnik“ — kefalija: bylo by nutno upřesnit, že nešlo o funkcionáře Dušanovy státní správy, nýbrž jen o náčelníky pastýřských skupin (sr. Radojčić, Dz 129); „meropch“, plurál „meropsi“, nověji „meropach“: H. Jireček zde rozvíjí nepotvrzenou hypotézu, spojující tuto složku závislého rolnického obyvatelstva se starověkými Noropy (sr. Enciklop. Jugoslavije 6, 1965, toto heslo). „Obrok“ — 1. terminus temporis (k čl. 110 uveden neprávem), 2. pabulum. „Poklon“ — 1. competencia. 2. salutatio, honorantia, ze souvislosti čl. 110 však plyne, že jde o čestný dar, který směl soudce přijmout, byl-li mu spontánně nabídnut; šlo o recepci byzantského pojmání, které v tom nespatořovalo něco nedovoleného, sr. J. Cvetler, K odborné kvalifikaci právníků v Byzanci, Acta Univ. Brunensis — Iuridica, 8, 1973, 26 a pozn. 87. „Potka“ — rixa, solutio pro rixa: znamená však nejen toto, nýbrž předně

MONOGRAFICKÉ PRÁCE

1. Františka Palackého „Právo staroslovanské aneb srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského atd.“

Existence významného právního pramene dala podnět k jeho využití k studiím jazykovědným, historickým, kulturním i právníckým a v jejich pomocných vědách, ať v přehledných spisech, ať v monografiích o určité otázce.¹ Do rámce tohoto příspěvku patří dvě práce speciálnější povahy a jedna pokrývající řadu problémů. Po jejich popisu a rozboru budou následovat údaje, jak bylo využito Dušanova zákoníku v českých pracích, které se jím zabývaly jen na svém okraji.

Časově i významově první českou studií, která čerpala z Dz je článek Františka Palackého o původním názvu „Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách“. Vyšel tiskem v Časopisu Musea (Českého) r. 1837 na str. 68–110, poté jako příloha k II. dílu Dějin národu českého,² též v „Radhostu“ II.³ a ve „Spisech drobných“ II.⁴ V průběhu dalšího otiskování došlo k doplnění názvu tím, že před původní vloženo „Právo staroslovanské aneb srovnání atd.“⁵ a také v textu byly prováděny některé změny. Došlo k nim vlastně již proti rukopisu,⁶ kde čteme název „Staroslovanské právo v Čechách a v Srbsku“, a jsou v něm jednak menší úpravy, jednak škrt delší úvahy o kriteriu

výstražné znamení, kůl, větev apod. na pozemku, teprve odvozeně přestoupení zá-
kazu, pak pútku z toho a konečně pokutu. Původní specifický význam se rozšířil i na jinaké poškození majetku, sr. Konstantin Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, II, 4. „Prějem ljudski“ — abductio hominum: mohlo jít i o tento případ, častěji však šlo o poddaného, který uprchl pánovi a byl mu jiným zadržován (čl. 140 Dz) a na kterýžto případ mířila sankce zákona. Herm. Jireček uvádí shodné doklady, polský a litevský. „Priselica“ — mansio: nevstihuje plně právo, které měl panovník a vysocí funkcionáři na nocleh, vyživování a doprovod na svých cestách, překládané hospitatio gratuita a podobně (sr. Radojčić, Dz 105, 106). „Pronija“ — feudum: H. Jireček neuvádí zřejmý řecký původ výrazu, pronoia. „Razboj“ homicidium in rixa: nejde o toto; výraz „razboj vladčjski“ v čl. 192 Dz se správně chápe jako únos, znásilnění vlastelinky, sr. Radojčić, Dz 140. „Sokalnik“ — soccamanus — poplatník: nešlo však o něho, ale o muže, který měl na starosti hospodářské a osobní potřeby feudála, zejména pověřeného veřejnou funkcí, sr. též Dz 119. „Udava“ — oppressio: nejde o jakékoli násilí, nýbrž o násilný, svémocný zájem osoby, zejména dlužníka věřitelem, sr. též Dz 113. „Uzdanije“ — pactum aleatorium, wette: Herm. Jireček vykládá toto velice sporné místo čl. 102 Dz jako soudní sázku, k tomu více str. 129 tohoto příspěvku.

¹ Chronologický přehled těchto studií, jejich bibliografické údaje a zhodnocení podal Nikola Radojčić, * Vek i po proučvanja Dušanova zakonodavstva in * Zbornik u čast šeste stogodišnjice Zakonika cara Dušana, I., Beograd 1951, 207–268.

² R. 1852, 1862 a násil.

³ Sbírká spisův drobných atd. Díl II. Z oboru historie, 1872.

⁴ Vydal V. J. Nováček 1898, str. 212–258, na něž odkazují v tomto příspěvku.

⁵ Dále jen „Srovnání“.

⁶ V pozůstalosti Fr. Palackého v LAPNP I/4/59 má rukopis 18 stran, ale je neúplný, končí pojednáním o porotě („... porota nemohla tedy ani u Čechů chyběti“). Na rukopisu je datum jeho podání k přijetí redakcí Českého Musea: „Präs. 30/I. 837 No 72“ a rozhodnutí k uveřejnění: „Imprimatur Pragae 3/2 837 Wittmann“.

rozdílnosti soudní kompetence podle stavu stran a vážnosti sporné věci, aniž však to má vliv na uveřejnění. Také z původně uveřejněné rozpravy nebylo později všecko otištěno, ale většinou byl jen přizpůsobován sloh a pravopis pozdějšímu usu. Přesto se článek vyznačuje nejedním archaismem. Palacký vypustil později odkaz na Šafaříkovu informaci o rukopisech Dz v „Jahrbücher der Literatur“ a některé polemické místo, naopak doplnil údaje novou literaturou, tak zejména Kucharským.⁷

K srbské oblasti byl Palacký přiveden přípravnými pracemi na Dějinách národu českého, jejichž počátek lze klást do r. 1829 i potřebou, aby se o ní dovidali čtenáři Musejního časopisu. Svědčí o tom i jeho dopis J. Kopitarovi, v němž ho žádá o radu v tom směru. Kopitar mu radil,⁸ aby se pokud jde o serbica, držel Šafaříka. Palacký jistě rád uposlechl a obrátil se na dobrého přítele, který mu ochotně vyhověl.⁹ Ani osobně nebyli Srbové Palackému neznámí, protože spolu s Šafaříkem se s nimi stýkal za svého pobytu v Bratislavě, kde se od srbských studentů naučil také jejich řeči.¹⁰ Jiným připomenutím mu byl Šafaříkův dopis se zprávou o nálezu Chodošského rukopisu a o pracích pro Maciejowského.¹¹

Tyto práce Palackého velice zajímaly, a když od r. 1832 počaly vycházet tiskem svazky Maciejowského „History“,¹² přinášel o nich Musejní časopis zprávy, z nichž nejdůležitější vyšla jako Palackého kritická úvaha „Pomůcky ku poznávání staročeského práva i řádu soudního“ r. 1835. Také ostatní Šafaříkova korespondence z Nového Sadu s Palackým svědčí o Palackého zájmu o srbské anebo vůbec o jihoslovanské věci.¹³

Zmíněná kritická úvaha svědčí však, a to více než ji předcházející studie „Pomůcka ku poznání řádů zemských království Českého v druhé polovici XIII. století“ o další okolnosti důležité pro sepsání pojednání o Dz. Je jí vzrůstající zájem Palackého o právní památky a o prohloubení právnických znalostí. Palacký se sice na prešpurském lyceu učil také právům, přesněji uherskému veřejnému, jak o tom svědčí jeho diplom z r. 1818,¹⁴ ale valný zájem o ně, ani prospěch v nich nejevil. Spolu s matematikou a lékařstvím byly právní nauky jeho manko, jak je na prahu nového roku ve své vzdělávací bilanci vypočítává.¹⁵ Mladý historik se však záhy přesvědčil, že bez znalosti právních, zejména ústavních dějin nebude moci zvládnout předsevzatý úkol. Vždyť již jeho první významný pramen, zemské desky, byl eminentně právní povahy. Označuje archívy za „nevyčerpatelné studnice“ poučení zvláště o zákonodárství a vládní správě¹⁶

⁷ Srovnání, 143.

⁸ Dopis z 9. I. 1830, LAPNP, 11 A 5 č. 12, nově I/4/41.

⁹ 20. VI. 1831, Bechyňová-Hauptová č. 21.

¹⁰ Sr. Risto Kovijanić, * Šafarik, Kolar i Palacki u kolu srpske omladine, in „P. J. Šafarik“, 23–42.

¹¹ Viz shora str. 103 n.

¹² Viz shora str. 107, 109 n.

¹³ Sr. V. Bechyňová - Z. Hauptová, str. 10–11.

¹⁴ Otištěný Nováčkem, Korespondence a zápisky, II, 57: ... profectus in litteris: ... in statistica generali et Hungariae speciali, ejusdem iure publico... eminens... praemio ornatus.

¹⁵ Každodenníček 1820, I. I. „Rozjímání o nynějším stavu mém“ (Nováček, I, 59)“ ... 6. Matematiky, medicíny a umění právních nikdv sem (!) nemiloval, a proto také v nich velmi zady zůstal.“

a svůj soud o významu právních institucí shrnuje v přesvědčení, že právě v nich lze nejnápadněji seznat „ducha“ minulosti.¹⁷ Ozývá se zde sice hlas romantické právní školy, ale více než na něm záleželo na tom, že Palacký se snažil, aby svou mladistvou nechuť k právům překonal. Pečoval jednak o rekonstrukci zemských desk¹⁸ a o vydávání právních pramenů, které byly buď jen v rukopisech anebo jinak těžko přístupné, jednak, ač ne-právník, napsal u nás první právněhistorické studie, zmíněné shora. Palacký byl v právnictví samoukem, vítanými mu byla poučení, jichž se mu dostávalo ve styku s Michaelem Schusterem, profesorem českého státního práva na pražské universitě v třicátých letech. Schuster byl také znalcem dějin českého práva a rád o nich s Palackým diskutoval.¹⁹

Mocným podnětem k úvahám o významu právních institucí v dějinách bylo Palackému zmíněné dílo Maciejowského, *Historya prawodawstw słowiańskich*. Vzrušilo sice Palackého kritickou mysl pro domnělé nedostatky kodifikačního smyslu, které Maciejowski vytýkal českému právu. a Palacký neváhal poučit Maciejowského²⁰ o právních prostředcích, jež byly Čechům dostatečnou zárukou právní jistoty, o zemských deskách a sněmovních usneseních, ale působilo svou koncepcí i šíří záběru na Palackého velice.²¹ O lítosti, že se česká literatura nemohla vykázat něčím podobným, svědčí slova, jež napsal úvodem k zmíněné kritické rozpravě.²² jimiž apeloval nepřimo na literární činnost v oboru právních dějin. A poněvadž si byl vědom, že za současného stavu pramenů i schopných pracovníků je toto volání marné, chopil se pera sám, ač „právníký laik“, jak si říkal.

V daném případě tomu napomáhalo, že od r. 1833 žil v Praze P. J. Šafařík, na jehož pomoc mohl Palacký počítat, když se rozhodl, zaujat četbou Maciejowského, sepsat pojednání, v němž by prozkoumal srovnávací metodou některá srbská a česká právní zřízení. K dispozici měl jednak Rajice, resp. Engla, vydané tiskem, jednak Chodošský dosud neuveřejněný rukopis, jehož originál, přivezený s dalšími třemi do Prahy, dovolil mu Šafařík použít pro chystanou rozpravu. Protože však Chodošský rukopis není úplný, doplnil jej Palacký opsáním chybějících článků z Rakoveckého, rovněž od Šafaříka.²³

Palacký však použil pro svou studii jiné než pramenné systematiky, seskupil totiž články sloučeného Dz podle jejich obsahu, ježto to více vyhovovalo potřebám jeho studie. A provedl nejen tuto změnu v uspořádání článků Dz, ale vybral z něho jen ta ustanovení, kde mohl najít obdobu v starém českém právu. Jejich srovnáváním chtěl dokázat tezi, že „nalezne-li tu (badatel) kupř. něco starým Čechům a starým Srbům zadunajským společného, čehož u cizích národův nikde nestává, s důkladem

¹⁶ Františka Palackého dílo (vyd. Mazáčem), 1941, 1945, I, str. 71.

¹⁷ Sr. J. F. Z a c e k, „Palacký“, Haag 1970, 52 a pozn. 76 tamže.

¹⁸ Uvádím podle Z a c k a, 53, pozn. 78.

¹⁹ Hermenegild J i r e č e k, Palackého práce o dějinách právních, in Sborník na oslavu stých narozenin Fr. Palackého, 1898, 496.

²⁰ V „Pomůckách ku poznání atd.“ 92, viz shora str. 120.

²¹ Sr. J. F i s c h e r, Myšlenka a dílo Fr. Palackého, II, 1927, 92; J. V á l k a, Fr. Palacký, in Památník Palackého, 1798–1968, Ostrava 1968, zvl. 43 a pozn. 25 a 44.

²² „Pomůcky“, 91.

²³ P a l a c k ý, Srovnání, 147, 148.

zavíratí bude, že ono vzalo počátek svůj původně z dávnověkého Slovanství, jelikož mezi oběma těmito národy nebylo již ode tisíciletí žádného více spolčení a žádné vzájemnosti, a protož ani jeden od druhého nemohl v tom čase nic přijímatí nového“.²⁴ S Maciejowským se v tomto postulátu Palacký metodicky shoduje, ale diametrálně se rozchází v jiné stránce postupu. Vytyčuje jej v téže souvislosti: „Zkoumatel tedy český musí světla, kterého se mu doma nedostává, hledati v cizině, oznamovati se se zákony i s obyčeji jak sousedních, tak i jiných příbuzných národův, věda, že jako žádný jednotlivý člověk, tak ani žádný národ pod sluncem nikdy tak samostatným nebyl a není, aby co do působův a obyčejův byl sobě neosobil více nebo méně od pokrevníkův a sousedův svých.“ Třebas dále radí, aby se tyto shody hledaly především u národů slovanských, nepřijímá romantické apriorní představy o slovanské originalitě, o škodlivosti vlivů cizích řádů a o domnělých kladech starých Slovanů a o záporném působení jiných etnik, nýbrž stává proti dedukcím, které Maciejowski, Lelewel, Rakowiecki a jiní z té představy činili, vytvářejíce in concreto jevy neodpovídající skutečností, metodu induktivní. Na jednotlivých institucích, prameny spolehlivě ověřených, a kde neověřených, tedy s výhradami, pokouší se Palacký o závěry obecnější. Nutno však předem říci, že ne vždycky se Palacký v „Srovnání“ a ovšem i jinde, ubíral touto cestou, a nejednou se ukvapil, zevšeobecňuje nebo mechanicky přenášeje instituce.

Za účel své práce má Palacký předložit čtenáři shodnost, kterou shledává nejvíce mezi Statuty Konrádovými a Dušanovým zákoníkem, vyzkoumat, co je v obou staroslovanského a vyjasnit zjištěnou shodu, jak jí domácí prameny nasvědčují nebo cizí odporují. Na tom chce jako „laik v právnictví“ přestat, aby vzbudil zájem lepších znalců starých práv.²⁵ Když pak své srovnání provedl, opakuje tento svůj cíl na konci pojednání.²⁶

Palacký nejprve stručně popisuje vnitřní poměry v srbském státu za Dušanovy doby. K tomu účelu zapůjčil mu Šafařík svůj rukopis „Geschichte der serbischen Literatur“²⁷ a Palacký tedy jen opakuje jeho výklad některých pochybných výrazů, jako meropchové, sebrové, otroci. Následuje název a úvodní formule prvního Zákoníku a data, týkající se rukopisů, a dispozice studie. Její další obsah je rozdělen na devět stáří, zahrnujících některé vzájemně související instituce. Je to předně „obecná poruka“, společné ručení určité pospolitosti, dojde-li v jejím rámci k vážnému porušení pořádku, zvláště zlým činem, a nelze-li pachatele vy pátrat. Palacký dochází k závěru,²⁸ že tato instituce byla známa jen Slovanům a nikoli Germánům, dovolává se přitom německých autorů. Svou úvahu o „hlavě“ v Dz a v českém právu uzavírá tvrzením, že germánská „vira“ (wergeld) se řídí stavem usmrceného, kdežto slovanská „hlava“ povahou činu a stavem pachatelovým.²⁹ Značné shodnosti shledává Palacký

²⁴ „Srovnání“, 143.

²⁵ „Srovnání“, 144.

²⁶ Tamže 176.

²⁷ Tamže 146, poznámka. Tiskem byla Geschichte vydána až 1863.

²⁸ Tamže 150.

²⁹ Tamže 152. Na této tezi budoval dále N. D. Ivanišev v doktorské disertaci

* O platě za ubijstvo, 1840. Sr. Ottův Slovník nauč., 12, 1897, 956–7.

mezi oběma právními řády pokud jde o „svod“ a „lice“. Pomocí Ruské pravdy, která má jasnější ustanovení, vykládá Konrádova Statuta, kdežto Dz, ačkoli má o svodu i výslovná ustanovení,³⁰ míří spíše jen na pokutu při krádeži, než na postup k vypátrání nepoctivého držitele. „Lice“ vykládá Palacký správně jako *corpus delicti*,³¹ ale pro české právo je spíše předpokládá, než dokazuje (licem dovedený). Ze srovnávání české a srbské soudní organizace a kompetence soudů vytěžil Palacký jednak závěr, že vyšší jurisdikce byla v obou státech panovníkovým regálem, nižší, pokud šlo o poddané, příslušela jejich feudálnímu pánovi. Palacký nepřipomíná, že jde o společný znak feudalismu a nejen v srovnávaných státech. Také on narazil při výpočtu kaus, vyhrazených i u poddaných carovu soudu na výraz „prejem ljudski“, ale jen podotkl, že jeho smysl není bezpečně známý.³²

Zvýšenou pozornost a zvláštní stať věnoval Palacký některým dalším institucím soudního zřízení i řízení. Jsou to především poroty. Správně postřehl, že v pozdějších rukopisech byl výraz „porota“ a „porotci“ nahrazen termíny „sud, sudie“, ale nečinil z toho závěr, že tato terminologická změna mluví pro tezi o povaze poroty jakožto soudu nalézacího a nikoli jako pouhého průvodního prostředku. Ze znění článků 150 až 153 Dz³³ usoudil, že o existenci soudu přísězných (*trial by jury, Geschworenengericht*) u Srbů „není ani mráčku pochyby.“³⁴ „Jiná jest otázka,“ pokračuje hned nato, „byla-li porota i ve starých Čechách známa i obyčejná.“ Poukazuje na to, že v pramenech lze zjistit toliko očistné pomocníky, a je mu zřejmý podstatný rozdíl mezi nimi jakožto průvodním prostředkem a věc rozhodujícími porotci, jak se tento ústav vyvinul v Anglii. Uvádí některé doklady ze singulárních práv, kde soudí, že v nich „svědkové jsou také skutečně spolu soudcové, a vyrčení jejich jest konečný úsudek,“ ale domnívá se, že v obecnějších Konrádových právech a v Řádu práva zemského odhalil stopu nalézací poroty, jejíž někdejší existenci v českých zemích předpokládal. Byl to závěr nesprávný.³⁵ Úvahy o porotě zakončuje Palacký srovnáním srbských „duševníků“ s českým „slubním soudem“.³⁶ Toto srovnání není zdařilé. Palacký sice zdůrazňuje rozdíl mezi obsahem srbských výrazů „dušnici“ a českým „dušnici“, ale klade rovnítko mezi oba srbské výrazy, které však mají i v Dz rozdílný význam:³⁷ toliko „duševníky“ jako soudní instanci jmenuje Dz, kdežto „dušnici“ jsou „pro anima dati“. Palackého závěr: „*Dušnici* u Srbův byli totéž, co *slibný soud* u Čechův“; a jejich *correlatum*, porota, nemohla tedy chyběti ani u Čechův,“ (str. 166), je v první části nepřesný a v druhé apriorní a mylný.

Pokud jde o asyl, který zná obojí právní řád, klade Palacký proti sobě ustanovení Dz a Řádu práva zemského jakožto zcela rozdílná (str. 166).

³⁰ V čl. 91 = 180 Prizren a 188 = 193 Prizrenského rukopisu.

³¹ „Srovnání“, 156, 157; sr. Šafaříkovo „heimlich“, str. 113 tohoto příspěvku.

³² Str. 159 pozn. k čl. 102 = 140 Prizren.

³³ Jsou to články 151–154 Prizrenského rukopisu.

³⁴ „Srovnání“, str. 162.

³⁵ „Srovnání“, 164, 165. A. Solovjev, * Stogodišnjica prve rasprave, 6, připomíná, že tyto závěry svedly překladatele do ruštiny, O. Boďanského, k tezi o slovanské prioritě nalézací poroty, kterou nelze číst v originálu.

³⁶ „Srovnání“, 165, 166. Viz dále str. 118, 136.

³⁷ N. Radojčić, Dz str. 140 v překladu přepisuje „duševniki“ a vykládá rozdíl.

Vypočítáváje stručně různé průvodní prostředky, odkazuje Palacký (v definitivním vydání) pokud jde o vzdání čili vdání na Šafaříkovo pojednání,³⁸ uvádí i svod, o němž psal již shora, a z ordálů srovnává „železo“ Řádu práva zemského s „železem“ Dz.³⁹ Při popisu ordálu vroucí vodou, „kotel“, neupozorňuje, že byl sice zrušen článkem 84 Dz, avšak jako doklad třídní povahy Dz byl zachován v čl. 106 u sebrů. O soudním souboji nemá sice Dz ustanovení, ale jeho existence v srbském právu není tím ještě vyloučena.

Obsáhle pojednává Palacký o srbském právu dědickém, uváděje ustanovení sedmi článků Dz. Zastavuje se zvláště u čl. 49,⁴⁰ který činí cara dědicem srbského feudála — vlastelina pokud jde o jeho válečného oře a zbroj, pokud jde o ostatní majetek, jeho syna a do jisté míry i dceru.⁴¹ Palacký píše, že jde o obyčej „jen na ty národy německé omezený, kteří se Slovany sousedili, a protož podobně od Slovanů přijatý,“ dovoláváje se německé autority. Téměř nepochybuje, že se tak dalo i v Čechách, ačkoli svědectví nenašel. Jde o zcela apriorní úsudek. Vykládáje rozdíly mezi občinou (die Mark, Folcland) a dědinou (patrimonium, das Eigen), domýšlí se Palacký, že obecný pojem i starý název všeho území, které nebylo dědinou, byl „župa“ jak u Srbů, tak u Čechů a jiných Slovanů. V tomto smyslu klade rovnítko mezi německou Mark a slovanskou župu, s výjimkou hradske soustavy, vlastní toliko Slovanům. Palacký si netroufal činit z této hypotézy dalších závěrů a apostrofoval Maciejowského, jako „předního práv slovanských znatele“, aby se věcí zabýval a jej „o pravdě aneb bludu“ poučil.⁴² Úvahy o územních vztazích končí Palacký srovnáním srbské instituce „krajíšť“ a „krajíštníků“⁴³ s „custos termini.“ kterého připomínají české doklady.

Palackého pojednání končí studiem „zemských robot“ a selských poměrů. Pro ony, podobně jako je tomu v českých podmínkách, lze najít doklady spíše v listinách o imunitách,⁴⁴ než v Zákoníku, který ustanovuje zvláště o „priselice“ (čl. 57 a 124), téměř zrušené článkem 155 až na výjimečné případy, jak Palacký správně vyvozuje.⁴⁵ „Priselicu“ srovnává s českým „noclehem a nářezem“.⁴⁶ Palackého zvláště zaujaly normy Dz, zdánlivě přející vykořisťované třídě rolníků, protože pevně určovaly a taxativně stanovily druh i výměru robot (čl. 68 Prizren), a které zaručovaly poddaným sedlákům možnost soudit se s feudálním pánem před carovým soudem (čl. 139 Prizren). Tutěž možnost jim zaručovalo české právo. Palacký z toho vyvozuje, že by bylo „krůvě smysliti, že by položení stavu poddanského selského ve slovanských zemích bylo odjakživa otrocké, neřestné a nesnesitelné.“⁴⁷

Ustanovení Dz, jichž se dovolává, uvádí Palacký zpravidla in extenso.

³⁸ O něm dále str. 128 n.

³⁹ Čl. 150 Prizren.

⁴⁰ Odpovídajícího čl. 48 Prizren.

⁴¹ Rozsáhlou literaturu o tomto článku uvádí Radojčić, Dz str. 102.

⁴² Str. 171.

⁴³ Str. 171, 172.

⁴⁴ Palacký uvádí privilegium dané Dušanem Chilendarskému monastýru 1346.

⁴⁵ Z čl. 200 Rakoveckého rukopisu.

⁴⁶ Str. 173.

⁴⁷ Str. 174, 175.

jak v původním znění, tak v českém překladu. Práví, že si potřebně z rukopisů zapůjčených Šafaříkem *vypsal*. Z toho by bylo lze usuzovat, že český překlad, který je vytištěn vždy podél původního znění, je dílem Palackého. Domnívám se však, že Šafařík poskytl svému příteli pomoc i tím, že mu buď přeložil nebo aspoň podstatně pomohl vyložit nejasná místa.⁴⁸ Vším způsobem je překlad na svou dobu zdařilý a byl to první, byť jen dílčí český překlad Dz.

O Šafaříkově účasti na této práci Palackého se nedovídáme nic bližšího. Zůstala věcí jejich osobního styku, písemně nedoloženého. Vůbec víme málo o genezi této rozpravy. Ačkoli Šafařík o různých novinkách i osobního rázu z českého života své přátele rád informoval, o této věci nepsal. V korespondenci lze najít jen dva dopisy, které se té práce týkaly. První je Hankův⁴⁹ a čteme v něm, že se Maciejowski obrátil počátkem r. 1836 na Šafaříka, aby mu zapůjčil některé své materiály. Ale ten mu sdělil, že je již odevzdal Palackému, který je potřebuje pro svou práci. Šlo, jak lze soudit z konce dopisu, mimo jiné o dosud nevydaný Chodošský rukopis. V druhém dopise píše Šafařík Maciejowskému přímo⁵⁰ o studii Palackého a slibuje, že mu její separát zašle sám v dubnu, Palacký měl totiž být tou dobou již na své (první) archivní cestě v Římě. Zasláná studie Maciejowského velice zaujala. O vysvětlení některých věcí se chtěl obrátit přímo na autora, ač dlel v Itálii, ale Šafařík mu to rozmluvil, aby počkal do jeho návratu.⁵¹

Význam Palackého studie o Dz je několikerý. Byla jednou z prvních českých prací právněhistorických a zároveň první českou prací ze slovanských právních dějin. Proto ji předmětem svého zkoumání učinil jak historik oněch, Hermenegild Jireček,⁵² tak těchto, F. Zigel. Oba si všímají především jejího významu odborného. Podle H. Jirečka postřehl Palacký rychle novou tehdy metodu srovnávacího studia právních dějin, kterou překvapil učený svět Maciejowski. Palacký dovedl ji ve svém pojednání použít a přitom se uvarovat některých unáhleností.⁵³ Proti Maciejowskému hájil na základě podvrhu Antonína Bočka existenci „župy“ a „cúdy“ v českém právu a přesvědčil ho. „Palackému máme“, končí Jireček, „děkovati za první zdárné počátky domácí historie práva.“⁵⁴ Fedor Zigel již ve velké monografii o Dz označil Palackého studii jako „... nevelké, ale velmi pozoruhodné pojednání“,⁵⁵ a později věnoval jí zvláštní článek.⁵⁶ Srovnal v něm polské historiky Slovanů s Maciejowským v čele s českými s Palackým v popředí. Ukázal, co jim bylo společné, i jaké byly rozdíly v pojetí. Podle Zigel a je zásluhou Palackého,

⁴⁸ Pro své zásluhy o Šafaříka mohl Palacký počítat s všestrannou jeho pomocí, sr. T. Saturník. Sto let Musejníku a česká právní věda, ČCM 100, 1926, 214.

⁴⁹ Hanka Maciejowskému 2. IV. 1836, LAPNP II G 114.

⁵⁰ Dne 11. II. 1837: Palacký druckt eine interessante Abhandlung. „Vergleich des Serbischen Codex von Dušan mit den ältesten böhmischen Rechten“.

⁵¹ Šafařík Maciejowskému 29. VI. 1837, č. 21.

⁵² „Palackého práce o dějinách právních“, Sborník na oslavu stých narozenin Fr. Palackého, 1898, 485–498.

⁵³ Tak A. Solovjev, Stogodišnjica prve rasprave, 5.

⁵⁴ Uvedený článek, 498.

⁵⁵ Zakonnik Stefana Dušana, 41.

⁵⁶ „Palacký jako historik Slovanstva“, Sborník uv. v pozn. 52, 499–517.

že ukázal, jak se Slované snažili osvojit si cizí vymoženosti, aby dostihli národy, u nichž již existovaly. Za zvláště záslužnou však považuje Z i g e l „nevelkou, ale mistrovsky psanou rozpravu ‚Srovnání‘“. Mnohé její vývody byly platné ještě koncem 19. stol., některé nikoli. Tak obecnou poruku znali i Neslované, stejně jako svod; rozlišování mezi „hlavou“ a „virou“ nelze provádět tak snadno, jak si to Palacký představoval. Ale hlavní cenu studie spatřuje Zigel v naznačení metody, které má používat zkoumání starých slovanských právních památek.

„Pozitivistická věda... drtivě zkritizovala Palackého představu slovanských řádů“⁵⁷ a její představitelé u nás zamýšleli se nad Palackého „Srovnáním“ z jejich pozic. Josef P e k a ř, když tu studii oceňoval ve výstižné zkratce, vytkl jí, že se při srovnávání slovanských a německých právních řádů nemohla vymanit z idealizování oněch proti těmto,⁵⁸ ale k soudu, opakovanému jinde, dodal, že „zůstane přece zvláštním dokladem Palackého bystrosti a učenosti.“⁵⁹ Podle Rudolfa U r b á n k a⁶⁰ Palacký v této studii ukázal správnou cestu, třebaže sám po ní nedošel ještě ke všem správným výsledkům,“ a J. F i s c h e r upozornil, že Palacký viděl v Srbsku a Černé Hoře své doby obraz staroslovanských právních řádů.⁶¹ Právní historik Karel K a d l e c charakterizoval „Srovnání“ jako „ryze právnickou stať“⁶² a literární historik Arne N o v á k jí vyhradil přední místo mezi právně dějepisnými pracemi Palackého, neskrýváje, že trpěly namnoze přílišným romantickým idealizováním slovanského dávnověku.⁶³ Ani nejnovější spisy o Palackém neopomenou se o ní aspoň stručně zmínit, tak J. F. Z a c e k v monografii širokého záběru⁶⁴ a J. V á l k a v příležitostné vzpomínce.⁶⁵

Palackého „Srovnání“ nebylo důležité jen pro vznikající českou právní historiografii. V článku významně nadepsaném Stogodišnjica prve rasprave iz istorije srpskog prava“⁶⁶ dovozuje Aleksandar S o l o v j e v, že pro jádro studie, jímž je Dušanův zákoník, a pro její soustředění na jeho problematiku nutno Palackého studii považovat za první práci o dějinách srbského práva. Uvádí, že sice o pět let dříve byla vydána Maciejowského „Historya“, jejíž jednotlivé pohledy na staré srbské právo jsou zajímavé,⁶⁷ ale jsou roztroušeny po celém jeho rozsáhlém spise. Proto jej nelze pokládat za první práci o srbském právu, nýbrž „tento čestný název patří ucelené rozpravě Palackého.“⁶⁸ Shoduje se se S o l o v j e v e m v názoru

⁵⁷ J. V á l k a, Fr. Palacký — historik, Památník Palackého, Ostrava 1968, 45.

⁵⁸ „Dějepisectví“ (1848—1896), Památník na oslavu 50letého panovnického jubilea Františka Josefa I., str. 18.

⁵⁹ Hesio „Fr. Palacký“, Ottův SN 19, 1902, 56.

⁶⁰ „Palacký — historik“, Památník Palackého, Valašské Meziříčí, 1926, 24.

⁶¹ Myšlenka a dílo Fr. Palackého, I, 161, sr. též 91, 92, a 168.

⁶² „Literatura právních dějin“, Památník Fr. Josefa I., 48.

⁶³ Přehledné dějiny literatury české, 3. vyd. 1922, 322.

⁶⁴ „Palacký“, Haag 1970, 53 a pozn. 79, 84 a pozn. 28; K u t n a r, Přehledné dějiny, 155.

⁶⁵ „František Palacký — historik“, Památník Palackého, 1798—1968, zvl. 43, 44.

⁶⁶ Archiv za pravne i društvene nauke, 1937, knj. 52, Beograd, 1—8. Za obstarání xerokopie i za informace o posledním stavu studií Dz v Jugoslávii děkuji i zde jejich významnému představiteli, prof. Dragoslavu Jankovičovi v Beogradu.

⁶⁷ Pokud šlo o její první vydání, kdežto pozdější je plně „maniakálních idejí“, které vždy více ovládaly Maciejowského tvorbu. Str. 4, pozn. 2.

na toto prvenství, soudí Nikola Radojčić, že Palackého studie „je i dnes daleko od úplné vědecké zastaralosti“, a vraceje se k tomuto úsudku, označuje ji za „výtečnou, protože, ačkoli je prochnuta duchem bujné romantiky, přece jen se vystřihá vzletu Historye Maciejowského.“⁶⁹

S těmito uznanými soudy možno polemizovat a ukazovat i na některé nedostatky, jak se o to pokouší i tento příspěvek, ale sotva lze přehlížet kulturní a politický význam studie Palackého. Nepochybně byl její ohlas v českém prostředí značný, o jejím významu pro česko-polské kulturní vztahy psal Marjan Szykowski. Považuje ji za přímý ohlas polských srovnávacích studií, zvláště Maciejowského.⁷⁰ S tím souhlasí všichni, kdo se zabývali vlivem polského právního historika na Palackého. Nutno však dodat, že rovněž Maciejowski kromě s Hankou a Šafaříkem se radil též s Palackým, a tak je rozumět závěrečnému hodnocení Szykowského.⁷¹

Značný ohlas mělo „Srovnání“ v ostatním slovanském světě. Přispěl k tomu jeho překlad do ruštiny, který provedl O. M. Boďanskij, a který byl vydán r. 1846⁷² s některými poznámkami překladatelovými. Lze ještě dodat, že podle Palackého „Srovnání“ konal v pařížské Collège de France dvě přednášky tamní Mickiewiczův nástupce na stoličce slovanských jazyků od r. 1857, Aleksander Chodźko.⁷³

Srbové byli seznámeni se „Srovnáním“ již r. 1844. Učinil tak překladem některé jeho části Miloš Popović,⁷⁴ který je později přeložil celé za pomoci ruského překladu.⁷⁵ Překlad vyšel r. 1849 v Glasniku Srbskog učnog društva — Srbské slovesnosti, kde byl s hrdostí umístěn k pětistému výročí Dušanova zákoníku, i jako zvláštní publikace.⁷⁶ Tento způsob jubilejní vzpomínky byl tehdy jediným, kterým mohli Srbové „splátnit světlou památku Dušanova zákoníku“. Přesto, že šlo o překlad, byl to překlad autora, který již tehdy měl takovou pověst, že tento způsob byl považován za důstojný.⁷⁷ Politický význam Palackého studie byl v době oživeného zájmu Srbů o jejich minulost jako prostředku k tvoření jejich novodobé státnosti nedocenitelný.⁷⁸ Proto když po stu letech r. 1949 mohli svobodně vzpomínat šestistého výročí Dušanova zákoníku, nezanikla vzpomínka na onu skromnou formu významného jubilea a v oslavných i odborných projevech bylo vysloveno s úctou a vděčností jméno Františka Palackého.⁷⁹

⁶⁸ Solovjev, uv. článek, 3.

⁶⁹ Vek i po proučvanja, 220, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1949, 556.

⁷⁰ Polská účast v českém národním obrození, I, 346.

⁷¹ Tamže I, 348: „Nikdy neměla kulturní spolupráce českopolská takový rozsah a nikdy nevydala takových plodů jako v uvedených případech.“

⁷² In Čtenija Imper. obščestva istorii i drevnostěj, č. I.

⁷³ St. Novaković, * Zakonik Stefana Dušana, I. vyd. 1870, str. XXII.

⁷⁴ Podrobnosti viz u Radojčiće, Vek i po proučvanja, 220.

⁷⁵ Sr. Solovjev, uv. článek, 8 pozn. 35.

⁷⁶ Glasnik II, 84–155, sr. Radojčić, týž článek, 219.

⁷⁷ Radojčić, tamže, 264.

⁷⁸ Radojčić, tamže, 220, 221: „Tak získali Srbové skvělý doklad pečlivého srovnání jednoho slovanského práva s druhým.“

⁷⁹ Tak zejména ústy předsedy Srbské akademie věd, A. Belice na jejím slavnostním shromáždění k výročí Dz 15. XII. 1949; sr. Glasnik Srpske Akademije nauka, I (1949) 341, 342; Zbornik u čast, 9–10.

Palacký sám si této, ačkoli v rámci jeho díla drobné práce, zvláště vážil. Svědčí o tom její opětovné otištění a zařazení jako přílohy do Dějin i doplňování údajů nové literatury. Je otázka do jaké míry je tato práce skutečně zatížena romantickými představami. Lze říci, že méně než Dějiny. Byla sice podnícena „epochálním“⁸⁰ či „monumentálním“⁸¹ dílem Maciejowského, ale jak správně rozpoznal A. Solovjev,⁸² nesdílela jeho nekritičnost. Podobně jako Šafařík, byl Palacký pod vlivem Ludenovým,⁸³ ale nebyl jeho posluchačem.⁸⁴ Ten vliv nesmí však být přeceňován.⁸⁵

2. Právněhistorická činnost Pavla Josefa Šafaříka, zejména „O vzdání“

Při práci s prameny, zvláště právními musil si P. J. Šafařík uvědomovat, jakou výhodou by pro něho bylo, kdyby měl ke svému bohatému vědění také aspoň základní znalosti právníké. Nejednou se o tom vyslovil, zejména, když některé právněhistorické spisy četl,¹ anebo dokonce o jejich recenzování byl žádán.² Nelze však pochybovat, že i luštění smyslu právních výrazů přispívalo k tomu, že se onen Šafaříkův nedostatek postupem času zmenšoval. O jeho zájmu o právní historii³ svědčí již „Přehled pramenů staré historie slovanské“, kde vyzvedá význam základních právních pramenů, Ruské pravdy, Statutu Wišlického z r. 1347 a Dušanova Zákonníku,⁴ jakož i několik prací, které nutno označit jako právněhistorické.⁵ Z nich patří do rámce jeho studia Dz krátky článek „O vzdání“, uveřejněný v Musejním časopise r. 1844.⁶

Šafařík se v něm vrací k svým pokusům přeložit a vyložit výrazy „uzdanije“ a „pouzdat“, které konal na čl. 102 Dz.⁷ Stanoví se v něm: „Uzdanija da nest nikomu ništo nikakva. Tkoli se pouzda za što da plati

⁸⁰ Tak R. Urbánek, uv. článek, 24.

⁸¹ Tak T. Taranovskij, * Uvod u istoriju slovenskih prava, (2. vyd. 1933) a in Przewodnik Historycznoprawny, Lwów 3 (1933) 1–16, cit. podle Borowského, Maciejowskiana 91. Nejnovější úsudky jsou střízlivější: ačkoli Maciejowského práce dávno zastaraly, má trvalé místo v historiografii polské i slovanské (Bardach, 307).

⁸² Uved. článek, zvl. 4, 5, 7.

⁸³ Sr. shora str. 98 a J. Fischer, uv. spis, II, 84, 85.

⁸⁴ Mylně se uvádí K. Obermann v článku uv. na str. 98 tohoto přísp. („Einer seiner Studenten war der tschechische Historiker Palacký, der seinen ehemaligen Lehrer als den denkendsten... Geschichtsforscher der Zeit bezeichnet,“ str. 104.).

⁸⁵ Jak činil J. Pfitzner, Heinrich Luden und Fr. Palacký, Historische Zeitschrift 141 (1930) 54–96.

¹ Dopis Maciejowskému z 21. III. 1830, A. Kunikovi z 23. XII. 1855, a zvláště Maciejowskému z 24. V. 1832: „Wiewohl ich kein Jurist vom Fache bin...“

² Maciejowskému ze 17. II. 1833: „Ich für meinen Teil bin nicht im Stande auch nur ordentliche Anzeige davon (tj. o Maciejowského History) in deutscher Sprache zu schreiben, da mir die Rechtsausdrücke ungeläufig sind.“

³ Podrobně o tom M. Szyjkowski, uv. spis, II, 183, 237, 239, 240, a 241, kde však je vliv Maciejowského na Šafaříka in iuridicis přeceněn.

⁴ ČCM 8 (1834).

⁵ V ČCM z 1854 uveřejnil „Statut Poljický“ a v tomtéž časopise i dva články z českých právních dějin, sr. K. Kadlec, „Literatura právních dějin“, Památník Fr. Josefa I., 48; K. Paul, Slov. miscellanea, 53–58.

⁶ Ročník 18 (1844) 384–399.

⁷ Rukopisu Stružského, který souhlasí až na zcela nepatrné rozdíly s Rakoveckým a Chodošským.

samosedmo“. Jak překládal Šafařík toto ustanovení v edici K u c h a r s k é h o, lze číst shora, překládal nazdařbůh „ukrývat kradenou věc“. ⁸ Ke studii věnované této záhadě podnikl řadu prací srovnávacích v právu českém, polském, litevském i srbském. ⁹ Na jejich základě dospěl k zcela jinému pojetí a podle něho definoval nyní „vzdání“, jehož synonymy jsou podle něho „vdání“ a „vydání“, ¹⁰ jako „jistý způsob obapolného založení a zavázání se soupeřů před soudem k zaplacení zeměpánu a úředníkům jeho peněžité pokuty od toho, jehož pře by soudem nespravedlivou shledána byla“. Zřejmě uvažoval Šafařík toliko vdání soudní (procesní) a zastával přitom teorii sázkovou, ¹¹ kterou pro české vdání odmítl V. V a n ě č e k, ¹² rozeznáváje vdání skutečné, byl-li pachatel zásahu do práva dopaden při činu, a pouze slíbené v jiných případech. Jen takovým je vdání procesní, ať je slibuje strana jedna nebo obě.

Smysl této instituce v srbském právu spatřoval Šafařík v tom, že „ke vzdání žádný v žádné při zákonem zavázán není a nucen býti nemá. Jestliže však se soupeři dobrovolně vzdají, ať se vyručí šesti rukojměmi“. Dodával, že úředníci, majíce ze vzdání největší zisk, doháněli v Srbsku proucí se strany, aby se co nejčastěji „vzdávaly“. ¹³ To se shoduje s V a n ě č k o v ý m zjištěním pro české právo. ¹⁴ Šafařík správně shledal hmotný zájem soudního pána na této instituci. V Srbsku byla článkem 102 Dz postavena mimo právní řád, a v případě, že by se přesto strana jedna nebo obě založily, mohou se vyručit šesti rukojměmi.

Jinak chápe toto ustanovení N. R a d o j č i ć, maje první větu čl. 102 za naprostý zákaz i smluvního vzdání, ¹⁵ a tedy druhou za sankci na jeho přestoupení: „kdo se za něco zaručí, ať platí sedminásobně“. ¹⁶ Není jen jasné, zda R a d o j č i ć míní placení jako pokutu na přestoupení zákona, či jako možnost zprostit se závazku se (soudního) zaručení. Přípouští však, že všeobecně přijímané řešení tohoto problému nebylo dosud nalezeno, shoduje se však s těmi, kdo odmítli spatřovat ve vzdání soudní soubojí. ¹⁷

Po Palackém tedy zase nepravník se pokusil o mnohem menší, ale přece cennou studii právněhistorickou. Nelze říci, pokud tato práce spolu s jinými podnítila uznalou nabídku, které se Šafaříkovi dostalo počátkem r. 1855. V předcházejícím roce se totiž proslýchalo, že Maciejowski připravil „Historyi“ slovanského zákonodárství k druhému vydání, a nechybělo

⁸ Viz shora str. 113.

⁹ Ke genezi studie sr. M. S z y j k o w s k i, uv. spis, II, 238; K. P a u l, uv. článek, 53.

¹⁰ Uved. článek, 384.

¹¹ Sr. Slovník spisovného jazyka českého, IV, 1971, heslo „založiti“ 13, „založiti se“ 3; V á š a - T r á v n í č e k, Slovník jazyka českého, heslo „základ“.

¹² Záhada „vdání“, 41.

¹³ Uved. článek, 395, 396.

¹⁴ Záhada „vdání“, 42.

¹⁵ Podle R a d o j č i ć e „zaručování“, novosrbsky „podjemčivanje“, Zakonik, str. 118.

¹⁶ Což by odpovídalo snahám nekřisít instituci již odumírající, Šafaříkův výklad by svědčil kompromisnímu řešení ve prospěch úředníků ve stejné situaci. K tomu paralela z českého práva u V a n ě č k a, 43.

¹⁷ Takto je vykládal i S t. N o v a k o v i ć, Zakonik, 206–208. Literaturu viz u R a d o j č i ć e, Zakonik, 118, kde otiskuje celý první Šafaříkův pokus o výklad in extenso jako záslužný. Sr. též T. S a t u r n í k, Sto let Musejníku a česká právní věda, ČCM 100 (1926) 214.

hlasů, které mu dávaly naději, že jeho spis by mohl aspirovat na udělení Děmidovské ceny.¹⁸ Byl to zejména Izmail I. Srezněvskij, který ho nabádal, aby zadal spis Ruské akademii, která cenu udělovala, s tím, že byly případy, kdy byly odměněny i rukopisy nikoli v ruském jazyce.¹⁹

Když se o tomto plánu dověděl akademik Arist A. Kunik, naléhal na Šafaříka, aby se on ujal úkolu napsat slovanské právní dějiny jako *jediný* mezi slavisty, této úlohy schopný.²⁰ Šafařík mu odpověděl,²¹ že k tomu není připraven tak, jak Kunik a jiní jeho přátelé v Akademii předpokládají. Excerptoval sice něco pro takovou práci v letech 1836 až 1838, ale nemohl to dokončit. Od té doby přibýlo tolik nových pramenů i spisů, že je nyní není s to zpracovat. Dopis končí příznačnou pro Šafaříka omlouvou.²²

Mezitím ztroskotal Srezněvského plán s Maciejowským, který rukopis svého spisu Akademii nepředložil. Byl ostatně polský, takže nebylo jisté, že by jej byla Akademie přijala.²³ Již r. 1844 upozorňoval Maciejowského D. N. Valujev²⁴ z podnětu ruského vydání jeho „Historye“, že čeští odborníci, jmenovitě Hanka a Palacký, naléhali, aby v dalším vydání bylo dílo Maciejowského doplněno literaturou a vším, co bylo vydáno od r. 1832. Zdůrazňoval, že by to byla condicio sine qua non pro nové ruské vydání. Odtud pramenily obavy i Kunikovy i jiných a opětně naléhání Kunikovo na Šafaříka. V odpovědi²⁵ pronesl Šafařík významné ocenění právních pramenů: „Co se týká právních památek, na něž Slované nejsou chudí (myslím, že ony jsou to nejdůležitější, co Slované mají) musíme být rádi, když můžeme z nich něco správně jen otisknout, aby to bylo zachováno pro budoucnost. Na důkladnou interpretaci není pomyšlení. Vykládající musil by být zároveň filologem a právníkem, a k tomu zdatným; kde máme nějakého takového mezi Slovany?“ Dopis pokračuje odsouzením Maciejowského²⁶ a končí poznámkou, že Miklošič bude nyní přednášet o Dz, ale že to bude a může být jen gramatická interpretace.

Jiné příležitosti uvažovat o své způsobilosti k právněhistorické práci se již Šafaříkovi, který po nějakém čase počal trpět duševní chorobou, nedostalo. Jestliže R a d o j č i í litoval, že Šafařík nepřeložil Dz do latiny,²⁷ je ještě více želet, že je nemohl vykládat po té stránce, která předpokládá aspoň základní znalosti právních pojmů. Šafařík měl sice

¹⁸ Pavel N. Děmidov určil fond 20 000 rublů, aby z něho po určitou dobu byla vyplácena každoroční cena za nejlepší dílo v ruském jazyku. Mimoto bylo pamatováno na hrazení nákladů tisku odměněného spisu. Viz Encykl. Slovar, Brockhaus-Efron, 10 (1893) 364.

¹⁹ „Kdyby byl ruský, nebylo by o ceně pochyby, ale ani tak netřeba ztrácet naději“, dodával dopis z 28. V. 1854, vyd. Francev, * Iz perepiski V. A. Mačejovskago s ruskými učenými, Moskva 1901, č. 21.

²⁰ Dopis A. Th. Kunika Šafaříkovi z 10. XI. 1854, vyd. Francev, Korespondence P. J. Šafaříka I, 420.

²¹ 14. I. 1855, vyd. Francev, tamže 423.

²² „Solvite senescentem, ne peccat ad extremum ridendus. Blízké příklady odstrašují.“ Myslíl zřejmě Maciejowského.

²³ Dopis A. Th. Gil'ferdinga Maciejowskému, Zagreb, 5. I. 1856, vyd. Francev, Iz perepiski, 36.

²⁴ Dopis z 23. V. 1844, Francev, uv. edice, č. 21.

²⁵ Dne 23. XII. 1855, Francev, Korespondence P. J. Šafaříka, 424, přel. J. C.

²⁶ Viz str. 108 tohoto příspěvku.

²⁷ Sr. shora str. 111.

kdysi také úkol, který z tohoto předpokladu vycházel, ale tehdy to byl muž v plné síle a pracovního elánu, jak jej budilo ovzduší té doby, roku 1848 a 1849.²⁸

3. Dušanův zákoník a Konstantin Jireček

Do našich znalostí Dušanova zákoníku mocně zasáhly jeho později objevené rukopisy, Prizrenský a Stružský. Odsunuly některé z těch, jež měl v rukou Šafařík, do pozadí, i když nemohly zbavit je významu, nemluvic o onom, jaký měly pro počátky studia Dz. Spolu s pokrokem pomocných věd historických i slovanské filologie umožnily pozdějším badatelům dobrat se spolehlivějších a skutečnosti bližších výsledků. Z českých vědců to byl Konstantin Jireček, z jehož pera pochází třetí, Dušanovu zákoníku samostatně věnovaná práce.

Konstantin Jireček se velmi záhy seznámil s Dz. Bylo to v době, kdy jeho otec Josef připravoval druhé vydání Šafaříkových „Památek“. Jak čteme v „Připomenutí“ k tomuto vydání,¹ byl rejstřík k němu připojený, „sestaven od vnuka Šafaříkova, J. Konst. Jirečka,“ kterému bylo tehdy osmnáct let. Tento „ukazatel“ netýkal se jen Dz, ale všech pramenů, zahrnutých do „Památek“. Čítá deset stran a jeho sestavení předpokládalo dobrou znalost jazykovou i věcnou. Bylo to ještě, když mladistvý historik sledoval jiné cíle, sepsání bulharských dějin. Ani práce na nich, ani pozdější pobyt v Bulharsku nebyly na překážku dalšímu jeho zájmu o Dz. Za pobytu v Sofii excerpuje r. 1882 jeden z pozdějších rukopisů Dz, nalezený v Makedonii, zvaný podle místa svého uložení Sofijský.² Svými výpisky z něho prokázal platnou službu St. Novakovičovi, když připravoval druhé vydání Prizrenského rukopisu. Pomoc Novakovičovi se v pozdějších letech, kdy byl K. Jireček již profesorem v Praze, projevovala různým způsobem. Nebyly to jen příležitostné informace, ale K. Jireček někdy přepisoval pro srbského badatele kodexy Dz, které byly uloženy v Šafaříkově pozůstalosti. Tak mu poslal náskres slova „chudošu — chudomu“³ v opisu Chodošského rukopisu, který mu pak celý zaslal. Také sdělil Novakovičovi svůj názor na stáří tohoto rukopisu, jenž se podle Jirečka nelišil ničím od rukopisů z 16. stol.,⁴ a to bylo důležité pro opravení Šafaříkova původního datování rokem 1390. Pro významný kodex Rakovecký poskytl Jireček cenné údaje diplomatické a paleografické.⁵

Bylo to v době, kdy se již plně soustředil na dějiny srbského středověku, kdy sám nebo spolu s Valtazarem Bogišićem z nich vydával prameny a psal studie. Když bylo uveřejněno Novakovičovo nové vydání Prizrenského rukopisu, nebylo tedy K. Jirečkovi nesnadné pronést po-

²⁸ Šafařík byl tehdy povolán do Vídně, aby spolupracoval v komisi pro českou právní a politickou terminologii. Sr. Szyjkowski, II, 239.

¹ Viz shora str. 117 n.

² K. Jireček, Archiv für Slawische Philologie, 22 (1900) 206, p. 2.

³ Stojan Novaković, Zakonik Stefana Dušana, cara srpskog, 1349–1354. Na novo izdao i objasnio. 1898. Str. LXXV.

⁴ Tamže, str. LXXV.

⁵ Tamže, str. LXXVII–LXXIX.

hotově⁶ o této edici kompetentní slovo a použít této příležitosti, aby přispěl k řešení problémů, které nadále zůstávaly sporné.

Učinil tak pojednáním „Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan“ na sedmnácti stranách vedoucího odborného časopisu pro slovanskou filologii.⁷ Práce má místy povahu recenze, častěji však obsahuje samostatné výzkumy. Je to jedna z největších studií, které vůbec byly napsány o Dz. Její výsledky byly později pojaty do Jirečkova proslulého spisu „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien“ a jsou většinou souhlasně přijímány i současnou srbskou historiografií.⁸

Účelem mého příspěvku není podávat recenzi Jirečkova pojednání.⁹ Po stručném nastínění jeho obsahu omezím se na to, co nového přineslo, a uvedu, co bylo pozdějším bádáním potvrzeno, a kde se Jireček mylil.

Konstantin Jireček pojednal nejprve krátce o edicích, které předcházely Novakovićovu, včetně jeho první edice, vydané o 28 let dříve. Dále se zabýval vztahem Dz k slovanským překladům řeckých právních sbírek. Stručnější je souvislá s tím stať o pramenech Dz, následuje obsáhlá kapitola o starém srbském soudním zřízení a celé pojednání zakončují dvě krátké úvahy, jedna o rukopisech a recenzích textu Dz, druhá s několika poznámkami k jeho interpretaci.

Podnětem k této práci bylo Jirečkovi zmíněné nové vydání Dz. Pokládal je za příliš významné, než aby se mohl omezit na pouhou obvyklou recenzi,¹⁰ a přátelům to již předem oznamoval.¹¹ Opakoval se tu mutatis mutandis případ, kdy F. Z i g e l uveřejnil velmi významné pojednání – recenzi¹² o edici Dz T. F l o r i n s k é h o.¹³

Již z hořejšího nástinu obsahu Jirečkovy studie je patrné, že se zabývá jak otázkami edičnětechnickými, tak věcnými, zejména soudním zřízením. V obou oblastech jde o otázky nebo jejich soubory, z nichž některé si Jireček klade, jiné pomíjí, a i z položených ne vždycky je řeší.

Jednou ze základních otázek je vztah Dz k slovanským překladům byzantských právních knih. Jireček z nich uvádí jmenovitě Prochiron, v překladu „Gradski (tj. občanský) zakon“ zvaný, dále Syntagma Matěje Vlastara (právo církevní) a tzv. Zákoník Justiniánův, kratičkou kompilací z byzantských pramenů. Tyto sbírky Jireček znal a porovnával s Dz, nepokusil se však o prozkoumání jiného důležitého pramene byzantského práva, totiž Basilik, velké revize justiniánské kodifikace z přelomu 9. a 10. stol. Je to spodivem, protože jako byzantolog¹⁴ o Basilikách dobře věděl, a bylo mu

⁶ Jireček skončil svou studii o vánocích 1899, sr. AslPh, 214.

⁷ Archiv für slawische Philologie, 22 (1900) 144–214.

⁸ Sr. Jiří Cvetler, Přínos Konstantina Jirečka k poznání dějin státu a práva balkánských národů. Acta Univ. Brunensis – Iuridica 9 (1974) 149–181.

⁹ Kromě kratších zpráv napsal ji Jovan Radonić, Letopis srpski, 206 (1901) 108–111.

¹⁰ Jireček, AslPh, 146.

¹¹ „Vytiskl jsem... v nevydaném ještě svazku Archivu obšírnou stať o Dušanově zákoníku z podnětu vydání Novakovićova.“ Dopis V. I. Lamanskému z 30. III. (12. IV.) 1900, vyd. * Dokumenty k istorii slavjanovedenija v Rossii, 1948, 203.

¹² O sočinenii Pamjatniki zakonodateľnoj dejatel'nosti Dušana cara Serbov i Grekov, Priloženie k LXIII-mu tomu Zapiskov Imp. akademie nauk. II, 1890. 57–113.

¹³ Pamjatniki (shora), 1888.

¹⁴ Sr. Jiří Cvetler, Konstantin Jireček – byzantinologue, in Byzantinoslavica 18 (1957) 189–201. Podobně D. Janković, Istorija države i prava feudalne Srbije, 12.

i známo, že Pařížský kodex Basilik, psaný okolo r. 1300, obsahuje kromě řeckých též slovanské glosy.¹⁵ Je škoda, že Jireček Basilik nevyužil, protože když tak učinil později N. Radojčić, podařilo se mu asi v šedesáti případech dokázat nebo aspoň učinit pravděpodobným byzantský původ (ne vždycky znění) jednotlivých ustanovení Dz.¹⁶

Naproti T. Florinskému, který zastával názor, že Dz je jen součástí trojdílné Dušanovy Kodifikace spolu se Syntagmatem a tzv. Justinianovým zákoníkem, tvrdil Novaković opak. Hájil samostatnost Dz, který podle něho nebyl pouhým dodatkem k oněm již existujícím právním pramenům. Florinskij setrval na svém.¹⁷ Aby mohl podat vlastní názor, pokládal Jireček za nezbytné podrobit pečlivé analýze společenskou strukturu Byzance a srbského státu. V ní sice nestaví uvědoměle ani v Byzanci ani v Srbsku proti sobě třídu vládnoucí a vykořisťovanou. Pro Byzanc naopak hájí domnělou beztrídnost justičního aparátu jako pozoruhodný prý odkaz starého římského státu,¹⁸ ačkoli již ani tam o ní nelze mluvit, lze však srovnávat byzantskou státní myšlenku s feudální rozdrobeností ostatní Evropy včetně Srbska. Naproti tomu popsal Jireček výstižně třídní povahu srbského státu 14. století a záměrně vyhledává a uvádí některé doklady třídní diskriminace v Dz v oblasti procesního i trestního práva.¹⁹ Tímto přístupem liší se Jireček nejen od tehdejších historiků, kteří otázku souvislosti Dz s hospodářskými a politickými skutečnostmi ponechávali stranou, ale i od pozdějších, kteří Dušana a jeho zákonodárství idealizovali. Patřil mezi ně ještě nedávno N. Radojčić.²⁰

Nicméně, zaostřuje pohled na ustanovení, která odporovala byzantskému právnímu citění, podcenil Jireček ona, ve kterých měl shledat shodnost s byzantským právem. Upozornil však na ostatní prameny Dz. Bylo to jednak domácí srbské právo obyčejové, kde správně uvedl čl. 56 a 76 o placení pokut v naturálních prostředcích,²¹ jednak statuty dalmatských měst, jmenovitě Budvy.²² Tato upozornění byla souhlasně přijímána, protože ona ustanovení Dz, jimiž byli chráněni kupci,²³ nebyla bez konkrétní souvislosti s obchodními vztahy Dušanova Srbska s dalmatskými městy. Ale zde zašel Jireček příliš daleko, hledaje větší závislost Dz na evropském západě a na střední Evropě, než bylo možno dokázat.²⁴

Vztah Dz k zmíněným dvěma sbírkám staršího práva (Syntagma a tzv. Justinian) sliboval Jireček řešit v souvislosti se soudním zřízením,²⁵ ale

¹⁵ Jireček, AslPh, 146, pozn. 1 s bližšími údaji.

¹⁶ Hlavní případy uvádí Radojčić v článku * „Dušanov Zakonik i vizantisko pravo“, str. 67, in Zbornik u čast šeste stogodišnjice.

¹⁷ Přehled názorů uvádí Jireček, AslPh, 148–152.

¹⁸ Stejně ještě i Radojčić, * „Vizantinsko pravo u Dušanovu Zokaniku“, Istoriski časopis, knj. II. (1949–50), Beograd, str. 17.

¹⁹ AslPh, 153, 154.

²⁰ Který zkoumá „etickou užitečnost Dz a váží si těch článků, které byly recipovány z práva s vysokými etickými hodnotami“. (Článek v poznámce 18 shora, str. 15, 16.)

²¹ AslPh 163, 164.

²² AslPh 155.

²³ Články 118–122, 159, 160.

²⁴ AslPh, 154. 167–170. Sr. Radojčić, Vek i po proučvanja, 246, který však přeceňuje vliv, který snad měl na Jirečka jeho občasný spolupracovník L. Thálóczy.

²⁵ AslPh 156.

ani tam se zřetelně nevyslovil. Správně upozornil, že v Dz chybí úprava skoro všech otázek občanského práva,²⁶ takže bylo nutné hledat ji ve shora uvedených sbírkách. Přináší také vlastní doklad, že tzv. Justinianův zákoník byl v Srbsku ve 14. stol. aplikován.²⁷ Nesporným přínosem jsou Jirečkova upozornění na mezery netoliko v oblasti občanského práva, nýbrž i v samém Dz pokud jde o trestní právo,²⁸ a dále na poměrně malou zásobu srbské právní terminologie v Dz, o níž nutno tedy hledat informace jinde, v listinách a v nápisech.²⁹ I zde však podcenil vliv byzantského práva, když usuzoval mylně z malého počtu řeckých právních výrazů v Dz na pouze nepatrnou míru jeho recipování.³⁰

Téměř polovinu celé studie zaujímá kapitola o soudním zřízení, představující samostatnou úvahu, založenou nejen na samotném Dz, ale i na listinném materiálu. Jejím předmětem je panovníkova soudní výsost, z níž si car vyhrazuje určité činy soudit, dále Dušanovy reformy soudní, kde přece jen Jireček připouští byzantské vlivy, zejména na oddělení justice od správy, na postavení soudců i stran, na chod soudního řízení a na písemnost všech rozsudků.³¹ „Důležitou institucí byla porota, soud příséžných,“ praví Jireček,³² a proto jí věnuje zvláštní pozornost. Sleduje její vývoj zvláště na podkladě listin z dubrovnického archivu a zjišťuje mimo jiné, že v tamních privilejiích se tito její členové, vždy ad hoc ustanovení, nikoli soudcové v trvalé funkci, nazývají přímo „soudci“ (sudije).³³ Za takovéto poroty nalézací, tedy nikoli pouze průvodní,³⁴ pokládá Jireček také poroty, o nichž ustanovuje Dz,³⁵ aniž však zdůrazňuje význam Dušanovy reformy právě také u porot. Přináší však doklady, jak poroty trvaly i po Dušanově době, zejména jako smíšené tribunály ve sporech mezi Srby a Sasy (tj. horníky) na jedné a Dubrovčany na druhé straně.³⁶ i jako soudy o hranice pozemků.³⁷ V předvedení těchto dokladů, existujících mimo Dz. ale významných pro důkaz, jak fungoval v právní praxi, nutno spatřovat hlavní cenu Jirečkova pojednání. Mohl proto právem vystoupit proti domněnce, že se Dz dlouho v platnosti neudržel,³⁸ uváděje na podporu svého mínění též počet jeho opisů z různých dob i různých redakcí.³⁹

Z obou závěrečných úvah je z první příznačná pro Jirečkovu vědeckou prognostiku připomínka o vzájemném vztahu rukopisů Prizrenského a Stružského: „Nebyl bych se vždy držel tak přesně Prizrenského textu (jako Novaković), nýbrž byl bych vzal za základ fragmenty Stružské, pokud jsou zachovány nebo čitelné, a teprve v člancích, které v nich chy-

²⁶ Tamže 156–158.

²⁷ Tamže 158, 159.

²⁸ Tamže 166–169.

²⁹ Tamže 161.

³⁰ Tamže 164–166.

³¹ Tamže 170–182.

³² Tamže 182.

³³ Tamže 182.

³⁴ Viz dále str. 139.

³⁵ Tamže 183 a pozn. 2: „Porota je jihoslovanská instituce.“

³⁶ Tamže 193–197.

³⁷ Tamže 197, 198.

³⁸ Tak soudil Z i g e I, Zakonnik, 107.

³⁹ AslPh 151.

bějí, držel bych se znění Prizrenského kodexu a ostatních rukopisů.⁴⁰ Tohoto způsobu použil totiž doslovně o půlstoletí později R a d o j č í ć,⁴¹ který se na Jirečka odvolává.⁴² Jireček uvádí ještě některé další ediční pokyny pro text, spojující různá čtení rukopisů.⁴³

V poslední úvaze vytyčuje Jireček ideál komentáře, jaký by měl Dz mít, a sám připojuje několik doplňků k N o v a k o v i ć o v i, seřazených abecedně podle termínů. Setkáváme se v nich mj. s výrazy „poluvjerec“, (tj. latinik, katolik), „priselica“ (nebyla jí povinna města), „sebr, sebar“ dal podnět k výkladu více než celostránkovému, ale bez jednoznačného výsledku.⁴⁴

Jako všechny Jirečkovy práce přináší i tato mnoho nového a o prameny bezpečně opřené, a využil toho v pozdějších spisech, jakož i další badatelé. Celková dispozice tohoto pojednání není však nejvhodnější a místy si autor netroufal, vyloživ premisy, vyslovit o problému vlastní názor.⁴⁵ R a d o n i ć o v a recenze⁴⁶ je sice prosta výhrad, ale nutno přisvědčit kritickým slovům K. K a d l e c e, že se zde Jireček nevypořádal s otázkou vzájemného vztahu Dz a obou shora zmíněných sbírek.⁴⁷ Jirečkovi zde zřejmě nešlo o práci toho druhu, jak na ně byli zvyklí čtenáři jeho i formálně vybroušených monografií, ale o to, aby co nejrychleji ve světovém jazyku uvedl ve známost odborné obci spis psaný srbsky, který tedy neměl dostatečné publicity u neslavistů a přece pojednával závažně o právním prameni evropského významu.⁴⁸ Toho účelu jistě dosáhl, a také v tom tkví význam Jirečkova podílu na poznávání Dušanova zákoníku.

V.

PRÁCE NA OKRAJI DUŠANOVA ZÁKONÍKU

Téměř všichni čeští badatelé v slovanských právních dějinách měli větší či menší povinnost nebo příležitost zabývat se Dušanovým zákoníkem na okraji svých prací. Kromě Hermenegilda Jirečka s jeho slovníkem „Prove“¹ byli to před jinými Karel Kadlec a jeho žák Theodor Saturník.

Karel Kadlec byl univerzální vědec jak co do šíře svých zájmů, tak co do hloubky své práce. Svědčí o tom jeho posmrtně vydané dílo, uvádějící do srovnávacího studia dějin slovanského veřejného práva,² ale také již

⁴⁰ Tamže 208.

⁴¹ „Zakonnik“, str. 2.

⁴² Tamže str. 11, pozn. 21a.

⁴³ AslPh 206–208.

⁴⁴ Tamže 211, 212.

⁴⁵ Sr. R a d o j č í ć, Vek i po proučvanja, 245, 246.

⁴⁶ Viz shora pozn. 9.

⁴⁷ K. K a d l e c, Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves, 116.

⁴⁸ Sr. A. V. S o l o v i e v, Der Einfluß des Byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropas, in Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Romanist. Abtl. 76 (1959) 445–451.

¹ Viz shora str. 117 n.

² Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves, Paris 1933. Je to zkrácená úprava českého rukopisu, označeného „Dějiny slovanského

jeho kapitola v Cambridge Medieval History.³ Právům jižních Slovanů věnoval zvláštní pozornost⁴ a Dušanův zákoník se nejednou octl v zorném poli jeho bádání.

Před vydáním druhé Novakovičovy edice Dz opíral se přitom o jeho edici první z r. 1870, přihlížeje však bedlivě a soustavně k pozdějším pracím a edicím ruských badatelů, Zigeľa a Florinského. Bylo tomu tak v monografii „Rodinný nedíl“ (1898), v níž použil zejména čtyř článků Dz,⁵ které se týkaly tématu té práce, aby ukázal na tajné dělení zádruh. Docházelo k němu již za Dušanových časů, aby veřejná břemena, připadající na nerozdělenou rodinu, byla skrytě rozdělenými rodinami snáze nesená. To však zákonodárce prohlédl a stanovil, aby břemena nesli členové tajně rozdělených zádruh samostatně, každá zvlášť.⁶

Všeobecnou informaci o Dz a o stavu jeho studia i edic podal Kadlec českému čtenářstvu již o něco dříve ve Vlčkově „Osvětě“.⁷ Dbal i později, aby se průměrný český čtenář něco o Dz dověděl. Když J. Malý přeložil z angličtiny stručné, ale velmi poučné Zigeľovy „Lectures on Slavonic Law“, opatřil Kadlec toto české vydání úvodem a doplňky.⁸ Ze zmíněných ruských badatelů vychází Kadlec také v neuveřejněném pojednání „Ráz starého práva slovanského jakožto obyčejového“.⁹ Přisvědčuje zejména Florinskému, pokud jde o genezi Dz, idealisticky uzavíraje, že „Dz povstal během let a nejen jako výsledek činnosti sněmu r. 1349, nýbrž je i aktem osobní moudrosti Dušanovy“.

V pozdějších pracích používal Kadlec druhého vydání Novakovičova Prizrenského rukopisu. Z uveřejněných studií byl to článek „Přísežní pomocníci v právu slovanském“,¹⁰ kde obezřetně uvádí, že přísežné pomocníky „je hledat někdy¹¹ v tzv. duševnicích Dz“. Úmyslně se nezmiňuje o porotních Dz, „nejsouť to conjuratores v technickém smyslu, nýbrž přísežní soudcové, tedy jakýsi druh poroty“. Kadlec se tedy přiklání k porotě Dz jakožto nalézací, odvolává se přitom na autoritu Konstantina Jirečka.¹² V práci „Porob-rápas v právu jihoslovanském“¹³ snáší Kadlec doklady že jižní Slované znali negaci osoby jakožto trest v podobném rozsahu, jako Germáni a nerecipovali tuto instituci z byzantského práva. Uvádí přitom také příslušné články Dz¹⁴ a analyzuje je. Sankci „da se raspe“ vykládá jako konfiskaci majetku, popřípadě vyhnání obyvatel z vesnice a zpusťování jejich majetku.¹⁵

práva veřejného“ o 488 stranách, v Kadlcově pozůstalosti sign. IIIa v Ústředním archívu Čsl. akademie věd v Praze, jehož pracovníkům, zejména Dr. Ludmile Haasové, děkuji i zde za cennou pomoc.

³ „The Empire and its northern neighbours,“ 1923.

⁴ Viz Ottův SN, Dodatky III, 1 (1934) 307.

⁵ Články 49, 118, 197 a 198 první edice Novakovičovy, čl. 72, 65, 55, a 73 edice Florinského.

⁶ Str. 47 uved. spisu.

⁷ „Několik kapitol z oboru slovanského práva,“ 1894.

⁸ F. Zigeľ, slovanské právo, Ottova Světová knihovna, 1912, zvl. 42–55.

⁹ Rukopis sign. IIIb 1/8 v Kadlcově pozůstalosti v ÚA ČSAV.

¹⁰ Sborník věd právních a státních, 15 (1915) 254–285.

¹¹ Proložil J. C. Dodává, že jde o odhadce škody v čl. 76, ale o přísežné pomocníky v čl. 193.

¹² Str. 283, pozn. 4.

¹³ Sborník věd právních, 22 (1922) 294–305.

¹⁴ články 24, 34, 111 a 169.

Několika články Dz zabývá se Kadlec v neuveřejněném, pokud jsem mohl zjistit, rukopisném pojednání „Soudní řízení u Slovanů do X. století“.¹⁶ Opíraje se o srbské autority,¹⁷ uvažuje Kadlec o období českých pŕuhonů i ordálů, ale zvláštní pozornost věnuje výrazu „uzdanije“.¹⁸ Odmítá Novakovičův výklad o soudním souboji a domnívá se, že „strany si pojišťovaly provedení“¹⁹ ve formě sázky“. Jinak klade rovnítko mezi „vdání“ Řádu práva zemského (§ 56 a násl.) a Dz, kde v čl. 102 nutno „sázku rozuměti ve slově uzdanie“.²⁰

Ucelený a konečný svůj názor na Dz podává Kadlec ve zmíněném francouzském spise komparatistickém.²¹ Předmětem jeho úvah je předně geneze a dochování Zákoníku. Správný Kadlecův soud, že jeho účelem bylo fixovat právní zásady v nově založené srbské říši, bylo by doplnit ve smyslu hořejších vývodů tohoto příspěvku,²² Kadlec souhlasí s převážným míněním, že hlavní soubor norem Dz byl vyhlášen r. 1349, kdežto posledních jeho 66 článků že bylo přidáno až na dalším sněmu r. 1354. Soudí rovněž, že Dz není ani soustavným, ani úplným souhrnem veškerého práva, platného v novém státním celku, zejména že chybí úprava soukromého práva. Asi po šedesáti letech dochází k revizi stylu Dz, jejíž stopy shledává souhlasně s Novakovičem a uvádí jako rukopisy, které nejlépe restituují původní text, Stružský a Prizrenský.²³ Z obojího je patrný vliv nejen Novakovičův, ale i Konstantina Jirečka.²⁴

Velmi zevrubně zkoumá Kadlec otázku dodnes v odborné literatuře nevyřešenou,²⁵ jaký je vztah obou kompilací byzantského práva, podle nichž se ve starém Srbsku soudilo, Syntagmatu Vlastarova a tzv. Zákoníku Justiniánova²⁶ k Dušanovu zákoníku. Popisuje stav té otázky, jaký byl v letech třicátých našeho století na základě úplné a dokonale zvládnuté literatury²⁷ a přináší vlastní dobrý, v závěru však poněkud upřílišený postřeh, že „zdomácnění“²⁸ byzantského práva u Slovanů bylo brzďeno tím, že slovánské překlady byzantských sbírek byly často chybné, dokonce nesrozumitelné, takže nebyly vůbec použitelné“.

Posléze upozorňuje Kadlec ještě na některé jednotlivé sporné věci v Dz. Jeho výklad výrazu „prejem ljudski“ a článků s ním souvislých²⁹ je ze všech dosavadních nejlepší. Znamenal zákaz feudálovi přijmout k sobě selského poddaného, který unikl soudu svého pána, ledaže mu car

¹⁵ Str. 304, 305.

¹⁶ Asi z počátku našeho století, sign. IIIa v pozůstalosti ÚA ČSAV.

¹⁷ Kromě St. Novakoviče je to Al. Jovanovič, * Prinosci za istoriju starog srpskog prava, II, 1900, 11, 16.

¹⁸ Viz shora str. 128 n.

¹⁹ Proložil J. C.

²⁰ Str. 19 rukopisu.

²¹ Viz pozn. 2 shora, a to v kap. IV. „Les états serbes“, 81–119.

²² Str. 98 shora.

²³ „Introduction“, 113, 114.

²⁴ Viz shora str. 134, 135.

²⁵ K jejímu stavu sr. Dragoslav Janковиč, heslo „Dušanov zakonik“, Enciklopedija Jugoslavije, 3 (1958).

²⁶ Má s Codex Iustinianus jen společné jméno, je to sbírka starosrbských předpisů, valně recipovaných z byzantského práva.

²⁷ „Introduction“, 115–118.

²⁸ V orig. „acclimatation“, str. 118.

²⁹ Články 103, 93, 115, 164 a 201, „Introduction“ str. 105, 106,

vydal „knjigu milosnu“. Nedošlo-li k tomu, byl uprchlík vrácen svému pánu, který ho měl cejchovat (osmuditi) a dát mu uříznout nos. S tím souvisí ustanovení, že kdo převede sedláka přes jiné území, zaplatí jeho pánovi sedminásobně jeho hodnotu jako pokutu, zahrnující náhradu škody. Pokud jde o otroky, vykládal Kadlec čl. 67 Dz tak, že jsou spolu se svými dětmi „věčný majetek pánův“ a že tedy je oprávněn jimi nakládat s jedinou výjimkou čl. 44: nesměli být dáni věnem.³⁰

Ačkoli byla vylíčená účast Kadlecova na studiu Dz pouze okrajová, neomezovala se na pouhé přejímání cizích názorů, ale s povoláním velkého znalce vyslovil místy vlastní, v podstatě správný soud. Uváží-li se též publicita, kterou mělo hodnocení Dušanova zákoníku ve francouzském spise, získal i Kadlec trvalé jméno v poznávání této právní památky.³¹

Skoro současně se zmíněným spisem, pojednávajícím o slovanském právu veřejném, byl vydán jeho protějšek o slovanském právu soukromém. Došlo k tomu z podnětu velkého badatele o slovanském pravěku, Lubora Niederla. Byl to spis vydaný jako díl Niederlova souboru „Slovanské starožitnosti“³² o názvu „O právu soukromém u Slovanů v dobách starších“. Již neurčitě vymezení látky v názvu svědčí o rozpacích, které působilo její zrušení, ale zde není úkolem vyslovovat se o poctivé snaze Saturníkově zhostit se nevděčné úlohy. Nutno jen připomenout, že raný vývoj je v tomto spise demonstrován mnohem pozdějšími doklady, a tím se stalo, že autor použil i některých míst z Dušanova zákoníku. Jsou to sporadické odkazy na jednotlivé články Zákoníku,³³ kdežto obsáhlejší Saturníkova úvaha o retraktním právu u nemovitostí se vztahuje k tzv. Zákoníku Justinianovu.³⁴ Je to pochopitelné, protože Dz se soukromým právem zásadně nezabývá.

Naproti tomu přispěl Saturník významným podílem ke studiu Dz nepřímo ve velmi pracném a záslužném spise „Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů“.³⁵ Tato monografie zabývá se staršími prameny byzantského práva, jmenovitě Eklogou, Epanagogou a Prochirem ve vztahu k jejich slovanským překladům nebo reprodukcím, nikoli tedy Dušanovým zákoníkem nebo zmíněnými pozdějšími byzantskými sbírkami. Její význam pro studium Dz tkví však v tom, že porovnáváním řeckého a slovanského názvosloví pomáhá určovat také význam termínů v něm použitých. Proto věnoval Saturníkově monografii zevrubnou pozornost N. Radojičič ve své edici Dz a u značného počtu článků Dz odkazuje na Saturníkovy výsledky.

Saturník se zabýval Dušanovým zákoníkem ještě v recenzi,³⁶ kterou napsal o spisu A. Šolovjeva, *Zakonodavstvo Stefana Dušana, cara Srba i Grka*,³⁷ a ve které se ztotožňuje s jeho názorem, že Syntagma, tzv. Zákoník Justinianův a Dz jsou i formálně jednotným celkem.

³⁰ Tamže 107.

³¹ Tak Radojičič, *Věk i po proučvanja*, 261, J. Radonić, *recenze spisu „Introduction“ in Glasnik Skopskog naučnog društva*, 14 (1935) 241–246.

³² Oddíl kulturní. Dílu II. svazek 2, 1934.

³³ Např. na čl. 48, str. 23, pozn. 20; čl. 70, str. 72, pozn. 7; čl. 88, str. 135, p. 22; čl. 114, str. 137, p. 25 in fine.

³⁴ Článek 10, str. 120, pozn. 18.

³⁵ *Rozpravy České akademie. I. tř. č. 64*, 1922.

³⁶ *Sborník věd právních atd.*, 29 (1929) 174, 176.

Na podporu svých názorů na srbskou zádruhu využil Dz velmi podrobně a pohotově na základě nového vydání Novakovičova, ale též několika vydání starších, Jan Peisker.³⁸ Dovoláváje se též listin a byzantských pramenů, snažil se dokumentárním množstvím a sugestivním podáním podepřít tezi, že velká srbská zádruha, domněle slovanského původu, vznikla na základě římskobyzantského berního systému a byla dále vy-
pěstována tureckým hospodářstvím.³⁹ Zde není na místě zabývat se problematikou zádruhu, ve které se Peiskerovy názory setkaly s odmítnutím,⁴⁰ podobně jako v jiných otázkách,⁴¹ nutno však uvést, že Peisker věnoval studiu Dz pozornost, kterou nelze ani zde pominout.⁴² Neomezoval se na pouhou citaci článků Dz, ale místy se pokoušel o vlastní interpretaci.⁴³

Na okraji monografického pojednání z dějin českého práva procesního⁴⁴ zabýval se Jiří Veselý Dušanovým zákoníkem v problematice srbské poroty.⁴⁵ Veselý podává přehled názorů, kde Kadlec a Konstantin Jireček setrvali v podstatě na mínění, že srbská porota byla nalézací povahy, ale přiklání se k závěrům Taranovského,⁴⁶ že byla pouze průvodním prostředkem.⁴⁷

Široký záběr dvou bohatě dokumentovaných prací předčasně zesnulého historika slovanských práv, Vladimíra Procházký, „Trest zničení a rozhrácení delikventova majetku u Slovanů“⁴⁸ a „Důkaz dopadením při činu a počátky svědeckého důkazu v právu slovanských národů“,⁴⁹ nesl s sebou, že autor přináší v nich pouhé zmínky o některých člancích Dz. V první studii používal edice ve „Svodu“, v druhé Novakovičovy. V první navazuje na Kadlecův článek „Porob – rásap“, na jehož výsledky odkazuje,⁵⁰ druhá je podstatně samostatnější a cennější. Procházků se v ní shoduje se závěrem B. V. Markoviče,⁵¹ že Dz nemá

³⁷ Skopje 1928.

³⁸ „Slovo o zádruze“, 1899, 16–18. V upravené verzi též německy: „Die serbische Zadruga“ in J. Peisker, Forschungen zur Social- und Wirtschaftsgeschichte der Slawen, 1896–1900, 145–260.

³⁹ Uved. spis, 16–18.

⁴⁰ Sr. Karel Kadlec, „Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském“, 1898, týž: „Rodinný nedíl ve světle dat srovnávacích dějin právních“ (zvl. otisk z Časopisu Matice moravské, 1901) 4, 5; týž; „K slovu o zádruze“ in Národopisný sborník československý, VI, 50–93, Josef Pekař, „K sporu o zádruhu staroslovanskou“, ČČH 6 (1900) 243–267.

⁴¹ Sr. J. V. Šimák, „Jan Peisker“, 1933, J. Šidak, heslo „Peisker“, Enciklop. Jugoslavijske, 6 (1965) 458–459.

⁴² Stejně N. Radojčić, Vek i po proučvanja, 241.

⁴³ Tak v čl. 67 a 68 (str. 37–39), čl. 74 a 75 (str. 32).

⁴⁴ „Slubní soud“, 1939.

⁴⁵ Sr. shora str. 123, 134.

⁴⁶ * Istorija srpskog prava u Nemanjičkom državi, 1935, III–IV, 200–218.

⁴⁷ Pro porotu po účinnosti Dušanova zákoníku u druhého sněmu (1354) je opačného názoru M. Kostrenčić, heslo „Porota“, Enciklop. Jugoslavijske 6 (1965) 569, 570. Podle něho došlo tzv. druhým zákonem Dušanovým k základní reformě tohoto institutu a votum většiny porotců mělo význam jejího rozhodnutí sporné věci.

⁴⁸ Právněhistorické studie, 2 (1956).

⁴⁹ Právněhistorické studie, 4 (1958). Dále jen PHS.

⁵⁰ PHS 2, 262, 263, 273.

⁵¹ * O dokazima u krivičnom postupku, 2. vyd. 1921, str. 73.

o svědeckém důkazu výslovného ustanovení.⁵² Hledíc na výraz „svedoci“, dvakrát použitý v čl. 80 Dz, vyžádalo by si to vysvětlení. Lze je spatřovat v tom, že „svedoci“ čl. 80. jsou svědky sui generis v rozepřích o meze pozemků.⁵³

Mezi české badatele, kteří se věnovali studiu rukopisů Dz, nutno ko-
nečně počítat i oba vydavatele „Soupisu staroslovanských rukopisů Ná-
rodního Musea v Praze“, 1957, Josefa Vašicu a Josefa Vajse.
S akribií, zasluhující největšího uznání, popsalí ony kodexy, v nichž jsou
rukopisy Dušanova zákoníku. J. Vašicovi se podařilo dokončit a vydat
dílo, které si vyžádalo nejedno desetiletí práce jeho i předchozích odbor-
níků.⁵⁴ Popsány jsou jednak kodexy, jejichž originály byly Šafaříkovým
majetkem nebo jejichž opisy si pořídil, jednak různé materiálie, které se
k nim vztahují.⁵⁵ Z kodexů obsahujících Dz jsou to především originály
rukopisů Chodošského,⁵⁶ Rakoveckého,⁵⁷ Ravanického,⁵⁸ a Šišatoveckého,⁵⁹
dále opis Rudnického⁶⁰ i některých dalších.

Na závěr možno říci, že ke studiu Dušanova zákoníku přistupovali
v různých dobách badatelé s různou kvalifikací i s různými cíly. Těmito
činiteli a zřeteli byly ovlivněny jejich výsledky na pramenech těmto roz-
dílnostem nepodléhajících, arci různě vykladatelných. Romantická věda
se snažila objevovat v Dz stopy ryze slovanských institucí, šlo jí o to, co
v něm mohla považovat za originální. Hledíc na tuto tendenci byla sice
ochotná připouštět jejich příbuznost s jinými slovanskými oblastmi, ne
však s neslovanskými. Proti nim měla být zdůrazňována domněle původní
zřízení. Nejméně byli romantičtí zkoumatelé Dz ochotni hledat v něm
vlivy byzantské. Přispívalo k tomu také obecné podcenění byzantského
státu, jak se tradovalo až do druhé poloviny 19. stol. Nehledal je v něm
Šafařík ani Palacký a podcenil je i Konstantin Jireček. Z prvních badatelů,
kteří se dali směřem k byzantským pramenům, byl ruský vědec F. Zigel.

Nastupující pozitivistická věda o dějinách postavila proti romantickým
hypotézám samotné prameny a jejich strážlivá mluva rozmetala staré před-
stavy o originalitě Dz.⁶¹ Pozitivisté upadali do jiných chyb, pramenících
zčásti z hyperkriticizmu,⁶² zčásti z idealizování legislačtorské osobnosti Du-

⁵² PHS 4, str. 92, pozn 260.

⁵³ PHS 4, str. 93, 94.

⁵⁴ Sr. „Soupis“, Úvod, str. VII–X.

⁵⁵ Tak Šafaříkovy „Poznámky o tiscích a rukopisech v klášteřích srbských“ č. 46, str. 121, 122 „Soupisu“, bibliografické a etymologické poznámky o Dz č. 27, str. 102.

⁵⁶ Je na listech 86b–98a kodexu „Miscellaneus serbicus“ z 15. stol., sign. IX F 10 (č. 110 „Soupisu“ Vašici-Vajse a č. 162 seznamu pramenů v Šafaříkové Ge-
schichte der serbischen Literatur).

⁵⁷ Na listech 54a–74a „Nomokanonu Rakoveckého“, sign. IX C 4, (č. 13 „Soupisu“,
č. 163 „Geschichte“).

⁵⁸ Na listech 22a–46a kodexu sign. IX H 7 (č. 143 „Soupisu“, č. 164 „Geschichte“).

⁵⁹ Je spolu s dalšími rukopisy pod sign. IX D 2/3; „Soupis“ č. 25.

⁶⁰ Pořídil jej pro Šafaříka jeho synovec Jan Šafařík r. 1847. Podle zjištění Florin-
ského je rkp. Rudnický shodný s Bělehradským, který byl zničen při požáru Národní
knihovny v Bělehradu, způsobeném nacistickými nálety 6. IV. 1941. Tím je zvýšen
i význam opisu. Sr. Radojčić, Zakonik, 7.

⁶¹ Podrobně o tom N. Radojčić, Vizantinsko pravo u Dušanovu Zakoniku,
Istoriski časopis, knj. II (1949–50) 10–17.

⁶² Sr. J. Váalka, „Fr. Palacký – historik“, 45.

šanovy a domněle filantropických cílů jeho zákonů,⁶³ hlavně však z podceňování nebo z úplné neznalosti třídní povahy dějinného vývoje a třídní podstaty práva, a tedy i na ni zaměřené funkce Dušanova zákonodárství.

Marxistická historiografie uznává relativní pokrokovost Dz, ale v jiném smyslu, totiž v překonávání feudální rozdrobenosti sjednocováním právního řádu směrem ke státům novověkého typu, a snaží se vyložit ustanovení Dz a jejich ratio legis jinak, třídně a materialisticky.⁶⁴

Základním předpokladem vědeckého zkoumání je existence spolehlivého pramene. Dlužno říci, že soustavné poznávání a vědecké studium Dušanova zákoníku sice Šafaříkem počíná, ale zásluhy, které si svou činností získal, touto činností nekončí. Z Nového Sadu přivezl do Prahy kromě jiných cenných akvizic také kodexy obsahující rukopisy Dz. Spolu s ostatními částmi jeho pozůstalosti staly se jeho odkazem vlastnictvím českého národa, v jehož Museu našly po Šafaříkově smrti r. 1861 definitivní umístění. Do Prahy zajížděli k jejich zkoumání významní slavisté, zejména ruští, a pro své bádání čerpali z nich i později čeští odborníci. V. A. Francev označil Šafaříkův odkaz za „jeden z nejcennějších pokladů Musea“. Je také jádrem sbírky staroslovanských rukopisů, které toto Museum vlastní.⁶⁵ Kdežto Šafařík si nejvíce vážil Chodošského rukopisu, je to nyní rukopis Rakovecký, který poutá pozornost, protože je, jak bylo shora uvedeno, mezi rukopisy Dz co do úplnosti unikátem.⁶⁶ Proto byl i v nedávné době podnětem k novým zjištěním Radojčićových.⁶⁷ Šafařík tak otevřel cestu k poznávání Dušanova zákoníku a všeho, co s tímto „nejlepším kulturním dílem srbského středověku“⁶⁸ souvisí, nejen sobě, badatelům tehdejšími a pozdějšími, nýbrž i budoucím.

⁶³ Tak Radojčić, článek uv. v pozn. 61, str. 15, 16; A. Solovjev, „Štěpán Dušan“ in „Tvůrčové dějiny“ II, 1932, 423–427.

⁶⁴ Tak Dragoslav Janković, Istorija države i prava feudalne Srbije (XII–XV vek), 2. vyd. 1957, zvl. 61 a 84; týž heslo „Dušanov zakonik“, Encikl. Jugoslavije 3 (1958); „Dějiny světa“ III (1960) 749 a heslo „Zakonik Stefana Dušana“, Boššaja sov. enciklopedija, 2. vyd. (1952) díl 16.

⁶⁵ Tak J. Vašica–J. Vajs, Soupis, str. VII, VIII.

⁶⁶ Kdyby byl býval zůstal v Novém Sadu, byl by shořel při požáru města 1849. sr. K. Jireček, AslPh 204, pozn. 1.

⁶⁷ „Zakonik“, 157, 158.

⁶⁸ Tak St. Novaković, cit. M. Kostrenčićem, Glasnik SAN, 1 (1949) 345. Dušanův zákoník se těší stálému zájmu veřejnosti. Na výstavě srbského spisovného jazyka, uspořádané Narodnou bibliotekou v Bělehradě v dubnu 1973, byly vystaveny Stružský rukopis ve fotokopii (originál je v Moskvě) a originál Prizrenského rkp. Sr. Katalog výstavy, str. 48 a 66.

ЧЕШСКИЙ И СЛОВАЦКИЙ ВКЛАД В ИЗУЧЕНИЕ ЗАКОННИКА ЦАРЯ СТЕФАНА ДУШАНА

Предлагаемая работа посвящена Законнику сербского царя Стефана Душана (1336 по 1355), изданному в 1349 году и дополненному в 1354 году. Им был узаконен порядок сербского государства с присоединенной к нему византийской территорией. Позднее этот Законник был забыт; только на рубеже 18 и 19 вв. он был издан в переводе на немецкий язык и стал доступен для изучения. Под влиянием романтизма он вызвал значительный интерес у специалистов и широкого круга общественности (гл. 1).

После изложения этих общеизвестных фактов автор статьи касается участия чешских и словацких специалистов в изучении и исследовании Законника (гл. II—V). Под этим подразумевается, прежде всего, работа, целью которой было — выяснить оригинальность уже известных рукописей Законника, а затем начать поиски других (гл. II). Главным исследователем в этой области является словак Павел Йозеф Шафаржик, работавший (1819—1833 гг.) в г. Новый Сад, тогдашнем культурном центре сербов, проживавших в Венгрии. В 1830 году ему удалось обнаружить там так называемую Ходошскую рукопись. Он считал ее достаточно древней и подлинной и поэтому уделял ее изучению большое внимание. Его также интересовали и другие памятники древней сербской письменности, но когда польский историк-юрист Вацлав Александр Мацевский обратился к нему с просьбой помочь ему, Шафаржик посвятил себя главным образом изучению Законника. Он переписал, перевел и прокомментировал его для научного труда, над которым в это время работал Мацевский.

Этот материал Мацевский передал своему сотруднику А. Кухарскому, который опубликовал его вместе с другими источниками по славянскому праву в 1838 году, сохранив авторство Шафаржика. В III главе исследуется и оценивается как упомянутое издание в целом, так и вклад Шафаржика в изучение этой проблемы. Несмотря на то, что Шафаржик не предполагал, что его исследования будут опубликованы, они значительно превосходят все существующие до той поры издания Законника. К публикации исследований о Законнике Шафаржик приступил только в 1851 году, основываясь на Ходошской рукописи, включенной в собрание „Памятники древней письменности южных славян“. В этом издании он не привел ни перевода Законника, ни комментария к нему, а включил лишь краткие редакторские замечания. Когда в шестидесятые годы 19 века была найдена следующая очень ценная рукопись Законника — „Призренская“ — Герменегильд Йиречек на основании этой рукописи включил Законник в сборник „Свод законов славянских“ (1880 г.), а его терминологию использовал для своего словаря древних славянских юридических терминов (1904 г.).

Такой выдающийся источник в области права и культуры явился импульсом для выхода в свет двух чешских монографий (IV гл.). Первая была написана Франтишком Палацким („Право старославянское или сравнение законов царя Стефана Душана сербского с древнейшими уставами земскими в Чехии“, 1837 г.). В ней он анализирует основные положения сербского и чешского права с компаративной точки зрения. Эта работа является плодом романтического воззрения автора на все славянские институты, которые он считает подлинными. Однако благодаря тому, что он исходит из конкретных чешских и сербских институтов, и опирается на источники, несмотря на то, что он в них иногда видит больше, чем там есть, методически он превосходит современные работы польских историков-юристов.

Данная работа оценивает, во-первых, специальное значение монографии, в основном уже устаревшее, во-вторых, ее политическое значение, о котором сербы говорили на шестисотлетнем юбилее Законника (1949 г.) с большой признательностью.

Вторая анализируемая монография — статья П. Й. Шафаржика — „O vzdání“, 1844 г. В ней он стремится объяснить термин „уздание“, использованный в Законнике в абз. 102. В данном случае речь идет об институте подобном, может-быть, чешскому „вдани“, о котором писал с различным результатом в 1941 г. Вацлав Ванечек. Работа, разбирающая весь Законник, это — „Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan“. Ее опубликовал в 1900 году (Archiv für slawische Philologie, 22) Константин Йиречек. Она представляет собой расширенную рецензию на второе издание Призренской рукописи Стояна Новаковича 1898 г., однако она во многом опирается на

наблюдения, сделанные Йиречеком. Этот вклад, внесенный Йиречеком, подробно описывается и обсуждается, а также не скрываются его недостатки, из которых самым важным является тот, что Йиречек недоценил заимствование из византийского права.

И, наконец (гл. V) данная работа касается трудов тех чешских авторов, которые только частично исследовали Законник. К ним относится, прежде всего, Карел Кадлец, который в „Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves", 1933 г. подытожил результаты исследований Законника и Теодор Сатурник, который в известном смысле дополнил его своим трудом — „Статьи по пространению византийского права у славян", 1922 г. Далее в этой главе автор данной работы ссылается на некоторых более поздних авторов чешской юридическо-исторической славистики, в частности на Владимира Прохазку. В заключение статьи говорится о „Списке старославянских рукописей" Национального музея в Праге 1957 г., составленном Вашицей и Йозефом Вайсом, который внес свою долю в исследование Законника.

**THE CZECH AND SLOVAKIAN CONTRIBUTION
TO THE COMPREHENSION
OF THE CODEX OF TSAR STEFAN DUŠAN**

This study deals with the Codex issued by the Serbian Tsar Stefan Dušan (1336 to 1355), issued in the year 1349 and in a revised version in 1354, which codified the legal system of the Serbian state, extending to the territory of Byzantium. In later times knowledge of this Codex declines, until towards the end of the 18th and beginning of the 19th century it was rendered available in a German translation. Thanks to the Romantic Movement it aroused considerable interest both in specialist circles and among the general public (Chapter I).

Having dealt with these generally known matters, the study is devoted to the Czech and Slovak contribution to the comprehension and study of the Codex. (Chapter II–V.) This is taken to mean in the first place the works whose aim was to ascertain the nature of manuscripts of the Codex so far known, and to seek for further manuscripts (Chapter II). The representative figure in this activity is the Slovak, Pavel Josef Šafařík, active in Novi Sad from 1819–1833 – then the cultural centre of the Serbs in Hungary. He succeeded in 1830 in discovering the Chodošský Manuscript. He considered it to be an original manuscript of great age and for this reason he devoted great attention to it. He also interested himself in other historical remains of Serbian literature, but when the Polish law historian Waclaw Aleksander Maciejowski requested him for assistance, he devoted his special attention to this Codex, which he copied, translated and commented for the work which Maciejowski was undertaking.

This material was handed over by Maciejowski to his collaborator A. Kucharski, who in 1838 published this material along with other sources of Slav law, quoting Šafařík as the author. The study goes on to deal with this edition (Chapter III). Šafařík's sources for it, its analysis and evaluation. In spite of the fact that this was not Šafařík's intention, it is distinguished in important respects from the previous edition of the Codex. It was not until 1851 that Šafařík entered upon his own edition of the Codex on the basis of the Chodošský Manuscript as part of the collection „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův“ („Remains of the Old Literature of the Yugoslavs“). Here however he did not provide either a translation or a commentary on the Codex, but merely short editorial notes. When a further important manuscript of the Codex, the Prizrenský, was discovered in the Sixties of the 19th century, Hermenegild Jireček included the Codex, on the basis of this manuscript, in the collection „Svod zákonů slovanských“ („Collection of Slavonic Laws“), 1880 (and used its terminology for his dictionary of old Slavonic legal expressions, 1904).

This important legal and cultural document inspired two Czech monographs (Chapter IV). The first was written by František Palacký (Právo staroslovanské aneb srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách – „Old Slavonic Law, or a Comparison of the Laws of Tsar Stefan Dušan of Serbia with the oldest Laws of the Land in Bohemia“, 1837). It deals with Serbian and Czech law from the comparative aspect. While it is the fruit of the romantic conception of the Slavonic codes of law as supposedly entirely original, nevertheless it traces concrete Czech and Serbian institutes and is based on sources, even although it sometimes sees in them more than they actually say, and in method it ranks higher than the contemporary works of Polish legal historians. The present study evaluates on the one hand its specialist significance, basically outdated, and on the other hand its political importance, which was still recognized and appreciated on the part of the Serbs on the occasion of the sixcentenary of the Codex (1949).

The second monograph is a short article by P. J. Šafařík „O vzdání“ („On Laying a Wager“) of 1844. It includes an attempt to define the term „uzdanije“ employed in article 102 of the Codex. It concerns an institute similar perhaps to the Czech „vdání“ („laying a wager“), which was treated with a different result in 1941 by Václav Vaněček. A study which deals with the entire Codex is „Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan“ („The Law Codex of the Serbian Tsar Stepan

Dušan“). It was published in 1900 (*Archiv für slawische Philologie*, 22) by Konstantin Jireček. It takes the form of an extensive review of the Second Edition of Stojan Novaković's edition of the Prizrenský Manuscript of 1898, but contains much of Jireček's own research. This contribution of Jireček's is described and evaluated in detail, but without concealing its imperfections, of which the most serious is that Jireček underrated the degree of reception of Byzantine law.

Finally the study deals (Chapter V) with those Czech works which dealt with the Codex only peripherally. The principal authors of such studies were Karel Kadlec, who in his „Introduction à l'étude de l'histoire du droit public des peuples slaves“, 1933, summed up the results of the study of the Codex, and Theodor Saturník, who contributed indirectly to its study in his „Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů“ (Contributions to the Extension of Byzantine Law among the Slavs“), 1922. A number of more recent representatives of Czech Slavistics in the field of legal history are also mentioned, especially Vladimír Procházka. Finally mention is also made of the part played in the study of the Codex by the „Soupis staroslovanských rukopisů Národního Musea v Praze“ („List of Old Slavonic Manuscripts in the National Museum in Prague“), 1957, by Josef Vašica and Josef Vajs.

II

